

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Post 65 Woonlandschappen

Ontwikkeling en voorbeelden 1965-1990

Post 65-woonlandschappen

Essay over de achtergrond en ruimtelijke kwaliteiten van uitbreidingswijken uit de periode 1965-1990, met een collectie van vijftien exemplarische wijken in Nederland.

Colofon

Auteur: SteenhuisMeurs (Vita Teunissen MA MSc, dr. Marinke Steenhuis)
Datum: mei 2026
Opdrachtgever: Marcel IJsselstijn
Programma: Post 65
Foto voorzijde: Houten-Noord (SteenhuisMeurs)

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2026

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Inhoud

Inleiding	4
Deel 1. Door miljoenen gezocht: een herenhuis buiten	5
1.1 Maatschappelijke context	5
1.2 Ruimtelijke context	7
1.3 Stedenbouwkundige ordening	10
1.4 Landschappelijke bouwstenen van de wijken uit de collectie	13
1.5 Einde van de Post 65-periode: de compacte stad	21
Deel 2. De collectie: families van wijken	22
2.1 Wonen in een parklandschap	25
<i>Park Rozendaal, Leusden</i>	26
<i>Molenwijk, Amsterdam</i>	28
2.2 Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0	30
<i>Lewenborg en Beijum, Groningen</i>	31
<i>Houten-Noord</i>	36
<i>De Maten, Apeldoorn</i>	38
<i>Almere-Haven</i>	40
<i>De Hilversumse Meent, Hilversum</i>	42
2.3 Voortbouwen op de regionale typologie	44
<i>Bijvanck E+F, Blaricum</i>	46
<i>De Hellen, Goirle</i>	48
<i>Gele Hoeve, Rosmalen</i>	50
<i>Zevenkamp, Rotterdam</i>	52
<i>Groot Achterveld, IJsselstein</i>	54
2.4 Het woonlandschap als besloten, collectieve tuin	56
<i>Uytenbosch, Baarn</i>	57
<i>Teesinkbos, Boekelo</i>	60
<i>Krekenbuurt, Zwolle</i>	62
Bronnen	66

Dit essay is de inleiding op een bespreking van 15 exemplarische wijken uit de Post 65-periode (1965-1990). We hebben de wijken ‘woonlandschappen’ genoemd, een verwijzing naar de ruime aanleg, de landschappelijke dooradering en de wijze waarop functies en sferen met elkaar zijn vervlochten. De wijken bieden stuk voor stuk een ontspannen leefomgeving, met parken, collectieve tuinen en gevarieerde beplanting, beschut achter geluidswallen en nieuwe bosranden.

Bepalend voor het onderscheidende karakter van deze woonlandschappen is de aandacht voor bodem, water en landschappelijke context. In 1972 werden in het rapport van de Club van Rome de grenzen aan de groei aangekondigd. Het inzicht begon door te dringen dat Nederland ruimtelijk vol raakte, dat verstedelijking niet meer zo rigoureuus ten koste van landschap en natuurwaarden mocht gaan, dat de mens zichzelf te veel ruimte had toegekend. ‘Men is gevoeliger geworden voor de verarming van het milieu en wordt daar sterker dan voorheen door geraakt,’ was een van de eerste zinnen van de Derde Nota op de Ruimtelijke Ordening in 1973.¹

Voor de nieuwe wijken werden bodem, water en landschap zorgvuldig bestudeerd. De overtuiging was dat de stedelijke uitbreidingen met goed ontwerp passend in het landschap gevoegd konden worden. Sterker nog, de lokale kenmerken zouden juist de eigenheid van de wijk verrijken. Een vroeg voorbeeld is de wijk Angelslo in Emmen, ontworpen door André de Jong en Niek de Boer vanaf 1956. Angelslo was een van de eerste wijken waar alle aanwezige bomen, struiken en wallen werden geïnventariseerd en zo mogelijk behouden. André de Jong: ‘We zijn altijd uitgegaan van het bestaande landschap. We hebben zelfs in vele gevallen van het bestaande landschap een maquette laten maken. Zodat we het konden voelen.’²

Voor dit onderzoek zijn ca. 30 wijken in Nederland bezocht.³ In archieven zoals Wageningen Special Collections, Het Nieuwe Instituut en streek- en gemeentearchieven van onder andere Noord-Brabant, Groningen, Eemland en Amsterdam bestudeerden we de bestemmingsplannen, beplantingstekeningen en ontwerptoelichtingen. Voor het inzicht in de landschappelijke thema’s en ontwerpmethoden waren de jaargangen van *Groen* belangrijk. In dit vakblad lichtten de landschapsarchitecten en medewerkers van de gemeentelijke Beplantingsdiensten de groenplannen van de nieuwe wijken toe.

Zeer waardevol waren de interviews met ontwerpers en beschouwers. Veel dank aan Henk Barkhof, Rien van den Berg, Ytje Feddes, Albert Fien, Rob van Leeuwen, Ad ten Ham, Bernhard Hanskamp, Hanneke Toes en Jhon van Veelen. De voorlopige conclusies zijn gepresenteerd op twee bijeenkomsten van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE): het Platform Groen Erfgoed op 20 november 2025 en het Platform Post 65 op 25 november 2025. Hier hebben de aanwezigen met tips op de voorlopige collectie kunnen reageren.

Dit rapport bestaat uit twee delen. Het eerste deel gaat over de context: het ruimtelijk beleid, de maatschappelijke ontwikkelingen, het mensbeeld van toen en de overkoepelende ontwerpprincipes. In het tweede deel zijn de bestudeerde wijken geordend in vier ‘families’, ter illustratie van de verschillende idiomaten. Per familie zijn een aantal wijken opgenomen in de collectie die de karakteristieken van de betreffende familie en de vele kwaliteiten van de Post 65 woonlandschappen in het algemeen illustreren.

¹ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, 1973, p. 3.

² Aantekeningen van een interview van Rob Leopold met André de Jong, ‘late jaren 90’ (niet gepubliceerd).

³ In Noord-Brabant: Haagse Beemden in Breda, de Gele Hoeve in Rosmalen, De Hellen in Goirle, Padbroek II in Cuijk, in Gelderland: Mentenberg in Arnhem, De Maten in Apeldoorn, Dukenburg in Nijmegen, in Utrecht: Houten-Noord, Rozendaal in Leusden, Maarssenbroek in Maarssen, Groot-Achterveld in IJsselstein, Overvecht in Utrecht, Uytend Bosch in Baarn, in Zuid-Holland: Zevenkamp in Rotterdam, Langeland in Krimpen aan den IJssel, Kethel in Schiedam, Tanthof en de Gillisbuurt in Delft, Buytenwegh, Seghwaert, De Leyens en Meerzicht in Zoetermeer, in Noord-Holland: Holendrecht-West en Molenwijk in Amsterdam, Bijvanck in Blaricum, Hilversumse Meent in Hilversum, in Flevoland: Almere-Haven en Almere-Buiten, in Overijssel: Teesinkbos in Boekelo, Park Stokhorst in Enschede, de Aa-landen en Kreenbuurt in Zwolle, en in de stad Groningen: Lewenborg en Beijum.

Deel 1. Door miljoenen gezocht: een herenhuis buiten

Begin jaren 1960 kwam Nederland voorspoedig en optimistisch uit de wederopbouwperiode. In 1963 startte de gasproductie in Slochteren. Met de aardgasbaten in de staatskas kon er maatschappelijk flink worden geïnvesteerd. De voorzieningen van de welvaartsstaat waren voor vrijwel iedereen beschikbaar. Er was een bijna volledige werkgelegenheid, goede gezondheidszorg, meer vrije tijd en een nieuw netwerk van snelwegen. 'In onze leefcultuur staat "het goede van het leven" voorop. Wat honderd jaar geleden voor een beperkte groep beschikbaar was, wordt thans door miljoenen gezocht: een herenhuis buiten,' zo sprak ir. Jan Verkuyl, hoofd van de afdeling Algemene Planologie van de Provinciale Planologische Dienst (P.P.D.) van Noord-Brabant in 1976.⁴

1.1 Maatschappelijke context

In de periode van 1965 tot 1990 zijn er in Nederland meer dan 2,6 miljoen woningen bijgekomen, grotendeels in nieuwe buitenwijken en groeikernen.⁵ Het adagium van de 21^e eeuw – 1 miljoen woningen erbij vóór 2030 (Kajsa Ollongren, 2018), 100.000 woningen per jaar (Woontop 2024) en 10 steden erbij (Rob Jetten, 2025) – is in deze periode jaar op jaar verwezenlijkt.⁶ Het fenomeen projectontwikkelaar op de schaal van de wijk bestond in de Post 65-periode nog amper. De planvorming voor de wijken werd grotendeels met publiek geld bekostigd. Nog in 1983 werd ruim 70% van de nieuwbouwwoningen in Nederland gesubsidieerd.⁷ Kennis en ervaring werden in de publieke sector doorgegeven, binnen sterke diensten met een geheugen, zoals de diensten Gemeentewerken/Openbare Werken, Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting. De vele parken, hoven, beplante oevers en bermen werden ingericht en onderhouden door de plantsoendienst, aangevoerd door dendrologen en ervaren hoveniers.

Ruimtelijke ordening

In een set van wetten en nota's werd de ruimtelijke ambitie voor Nederland verder uitgewerkt. De centrale vraag was: waar moeten al die huishoudens, die kleiner worden, groter willen wonen, en met de auto naar hun werk gaan, wonen? De groeiende welvaart en het

forensisme boden nieuwe mogelijkheden. 'Men zoekt naar vormen om in de stedelijke sfeer en binnen het bereik van de stedelijke cultuur te wonen en tegelijk de voordelen te hebben van een eengezinshuis en van grotere aanraking met de natuur. Er is een groeiende behoefte aan buiten wonen,' stond er in de Eerste Nota op de Ruimtelijke Ordening (1960).⁸

De Tweede Nota (1966) concretiseerde dit streven in een beleid van gebundelde deconcentratie. Het doel was een beter verspreide verstedelijking, zonder daarbij de gezonde wisselwerking tussen stad en land te verliezen. In plaats van 'één steeds verder om zich heen grijpende miljoenenstad' zouden er stedelijke zones ontstaan: 'een samenstel van verscheidene afzonderlijke kernen van niet te grote omvang en met een eigen functie, karakter en atmosfeer.'⁹

Door de Wet ruimtelijke ordening (1965) hoefden groeikernen en wijken niet direct tot in detail te worden uitgewerkt. Het planologische bestemmingsplan verving het meer stedenbouwkundige uitbreidingsplan. Woongebieden waren hierin abstracte vlekken, die in twintig á dertig jaar ieder een eigen invulling en architectuur konden krijgen. Zo kon worden gereageerd op steeds ontwikkelende woonbehoeftes. Mede aangemoedigd door het rijksprogramma Experimentele Woningbouw (1968-1980) werden de woonvlekken gevuld met een grote variatie van verkavelingstypen, woningplattegronden, gevelbeelden en materialen.¹⁰ Het grootste deel van de woningen was grondgebonden, met een voor- en achtertuin en vaak een garage of carport. De verbindende elementen in de wijk waren de verkeersstructuur, de landschappelijke dooradering en de waterpartijen.

In de Derde Nota (1973-1977) werd het bestaande landschap de drager van een aantrekkelijk leefmilieu. Bij de situering en ontwikkeling van nieuwe woongebieden dienden het 'bestaande landschap en aanwezige natuurlijke milieu als structurerende elementen' te worden gehanteerd.¹¹ Het actuele adagium "bodem en water sturend" klinkt dan al, vijftig jaar geleden, door in de doelstelling om in de verstedelijking aan te sluiten op de basisstructuur van 'bodem en grondwater'.¹²

⁴ Verkuyl, 1976, p. 411.

⁵ CBS, 'Woningvoorraad op 31 december 1947-2011' (webpagina).

⁶ M. Doodeman en N. du Saar, 'De mythe van "één miljoen woningen": hoe de bouwcijfers worden opgerekt', *Follow the Money*, 16 december 2021; Rijksoverheid, 'Woontop: concrete afspraken voor 100.000 nieuwe woningen per jaar', 11 december 2024; D66 Verkiezingsprogramma 'Het kan wél', 2025.

⁷ Kruidenier, 2021, p. 18.

⁸ Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, 1960, p. 83.

⁹ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, 1966, p. 88.

¹⁰ Vreeze, 1993, p. 405.

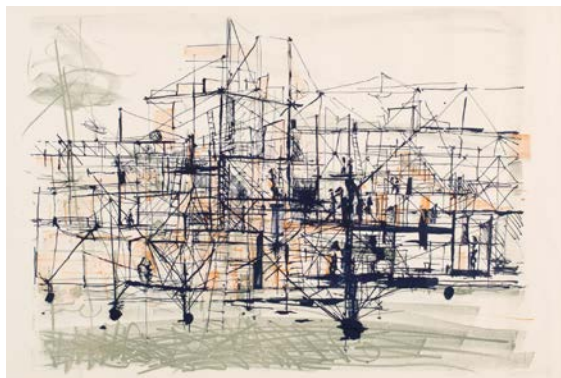
¹¹ Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, 1977, p. 244.

¹² Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, 1977, p. 159.

De natuur in de mens

Het mensbeeld verschoof in de Post 65-periode. De kunstenaar Constant Nieuwenhuys liet met zijn kunstwerk *New Babylon* (1956-1974) de potentie van eindeloze vrije tijd zien: grote creativiteit en een vrij gebruik van ruimte. De opzet en inrichting van de Post 65-wijken weerspiegelen deze belofte van vrijheid en zelfontplooiing. Er was een toenemend vertrouwen in het zelforganiserende vermogen van de mens en in een actieve verbinding met de woonomgeving en de natuur. Met begrijpelijke taal en schetsmatige impressies werden de bewoners in een vroeg stadium betrokken bij de ontwerpgedachte van de wijk en de daarmee beoogde manier van leven. Via enquêtes en tijdens inloopuren konden toekomstige bewoners reageren op de plannen. 'De mensen wilden geen bielen bloembakken meer, maar bosplantsoenen,' zo herinnert Henk Barkhof, landschapsarchitect van de wijk De Maten in Apeldoorn, zich de gesprekken met bewoners.¹³ In veel Post 65-wijken werden er boomaanplantdagen georganiseerd. Er waren moestuinen, heemtuinen en kinderboerderijen waar natuurlessen werden aangeboden.

'Het levende contact met de natuur is een essentiële voorwaarde voor een harmonisch mensenleven. Het uitbannen van de natuur leidt tot afstomping en agressiviteit,' aldus Jan Verkuylen van P.P.D. Noord-Brabant.¹⁴

Een van de kunstwerken van Constant Nieuwenhuys' *New Babylon*, 1963. Bron: Het Nieuwe Instituut, Rotterdam.

Invloedrijk was het gedachtegoed van Louis Le Roy. Volgens hem kon het milieu worden gered als de mens zich bewuster werd van zijn relatie met de natuur. Hij hield van glad gemaaid gazons, bloemborders en bomenrijen en betoogde een meer natuurlijke omgeving die ontstond uit de interactie tussen mens en natuur en uit samenwerking tussen bewoners.

De waarden die in de Post 65-periode opkwamen zijn opnieuw actueel: een groen woonmilieu, collectiviteit, cultuurhistorie, prioriteit voor fietsers en voetgangers en bewonersparticipatie.

De wijk Lewenborg in Groningen. Foto van Ger Roosjen, 1977. Bron: Groninger Archieven.

¹³ Interview met Henk Barkhof, 16 januari 2026.

¹⁴ Verkuylen, 1976, p. 412.

1.2 Ruimtelijke context

Wijkgedachte 2.0

Ten grondslag aan het ontwerp van de Post 65-woonlandschappen lag het herkenbaar houden van de kleinere schaal in het grotere geheel. De wijken stammen direct af van de tuinstadgedachte uit Engeland van rond 1900 en de wijkgedachte zoals in 1946 door ir. Bos en ir. Willem van Tijen in het bekende boek *De stad der toekomst, de toekomst der stad* uiteen werd gezet. Het verlangen naar dorpsheid – naar rust, naar uitzicht, naar veilig spelen voor de kinderen, naar collectiviteit en de burens kennen, naar voorzieningen dichtbij, naar een ommetje vanuit de achtertuin – is in de twintigste eeuw telkens opnieuw en op andere manieren vormgegeven. Het is te herkennen in het vooroorlogse tuindorp Vreewijk, ontworpen vanaf 1916 door het bureau Granpré Molière, Verhagen en Kok, en in het naoorlogse plan voor Zuidwijk van Willem van Tijen, co-auteur van het zojuist genoemde boek over de wijkgedachte.

De Post 65-ontwerpers zijn door de ontwerpers van deze voor- en naoorlogse wijken opgeleid. Voor Niek de Boer, ontwerper van Angelslo en Emmerhout (zie kader¹⁵), waren de Delftse hoogleraren van architectuur Granpré Molière (Vreewijk) en van landschap Jan Bijhouwer

vormend.¹⁶ Fred Zandvoort en Dirk Frieling herinnerden zich de colleges van Cornelis van Eesteren, ontwerper van het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam. Van Eesteren vertelde bij zijn lezingen over de organisch gegroeide structuren en sociale geschiedenis van de Zuid-Hollandse dorpen. 'In zekere zin waren het zijn stedenbouwkundige jeugdherinneringen, maar het raakte je, omdat je inzicht kreeg in de dorpsamenleving', aldus Frieling.¹⁷

De nieuwe generatie ontwerpers bouwde de opvattingen over stad en landschap in de Post 65-wijken verder uit. De wijkgedachte werd in een nieuwe vormtaal verwerkt. De naoorlogse open verkaveling evolueerde naar meer beslotenheid. De gebouwen staan niet vrij in het open landschap, maar definiëren de maat en vorm van de buitenruimtes. De overgang tussen woonhuis en buitenruimte werd ingericht met collectieve tuinen en landschappelijk ingerichte randen. Er was een grotere variatie van schaal en maat, met brede profielen voor de hoofdwegen en woonstraten die optisch intiemer werden gemaakt. De fietser kreeg prioriteit en fietsroutes werden ingebed in de landschappelijke dooradering van de wijk, losgekoppeld van het autoverkeer. Waar mogelijk werd de ondergrond niet opgespoten, zodat bestaande structuren en bomen behouden konden blijven.

Emmerhout, Emmen

In de inleiding is Emmen al genoemd. Hier ontwikkelden Niek de Boer en André de Jong vanaf 1956 het prototype van het woonerf. Ze vertaalden de hartenkreet van de toenmalige burgemeester – 'goed dan, als het maar een dorp blijft!' – in het ontwerp voor de wijken Angelslo en Emmerhout. André de Jong: 'We zeiden vijf woningen op een rij en niet meer. Dan kan je aan je vrienden uitleggen waar je woont... En dat rondom een pleintje.' Voor dat pleintje kwam het woord woonerf. 'Op een erf kan je doen en laten wat je wil, want die ruimte is voor jullie allemaal. Dat hoeft je in Drenthe niet uit te leggen, dat begreep iedereen.'

Wandelpad door een woonerf in Emmerhout, foto van Nadine van den Berg, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (documentnummer 20160704 NB 1567).

¹⁵ Aantekeningen van een interview van Rob Leopold met André de Jong, 'late jaren 90' (niet gepubliceerd).

¹⁶ Steenhuis stedenbouw/landschap en Urban Fabric, 2009, p. 47.

¹⁷ Idem, p. 40.

Langeland, Krimpen aan den IJssel

Schema voor de stedenbouwkundige structuur van de wijk Langeland in Krimpen aan den IJssel van bureau ir. F.J. Zandvoort, 1968.

Bron: Het Nieuwe Instituut.

De structuurtekeningen voor de wijk Langeland in Krimpen aan den IJssel zijn een vroeg voorbeeld van het zoeken naar een nieuwe ordening en vormgeving van de principes van de wijkgedachte. Deze studies van Bureau Zandvoort zijn gemaakt in 1968. Te zien is een geleding van de wijk in door centrale waterpartijen gescheiden lobben, die weer verdeeld zijn in kleinere buurten. Dwars door de wijk is een doorlopende groenstructuur voor langzaam verkeer getekend, losgekoppeld van de autowegen. Anders dan in latere wijken is deze groenstructuur in de uitwerking nog niet als aaneengesloten parkruimte ingericht. In Langeland is de groene dooradering ontworpen als een reeks van beplante buitenruimtes, passend bij de omliggende woonbuurten.

De doorlopende groenstructuur in de Muziekbuit van Langeland.

De doorlopende groenstructuur in de Bomenbuit van Langeland.
Foto's van SteenhuisMeurs.

Interdisciplinair werken

De Post 65-wijk Houten-Noord biedt nog altijd een geliefd woonmilieu. De verweving van woonstraten, fietsroutes, tuinranden en parken zijn het resultaat van een langdurige samenwerking. Vanaf 1974 werkte Jan Kalff van het bureau Warnau Hoffman Kalff tuinarchitecten met bureau Wissing architectuur en stedenbouw (o.a. R.J.A. Derks), Adviesbureau voor Verkeersordering Goudappel & Coffeng NV (L.J. Coffeng, R.W. Meilof, A.J. van der Horst) en Grontmij aan het plan. 'Het voordeel van een langlopende opdracht (...) is dat die alle aspecten van het vak bestrijkt. (...) Door voor alle onderdelen eenzelfde werkwijze toe te passen ontstaat een herkenbaar patroon in de openbare ruimte, en dat werkt rustgevend', zo stelde Kalff.¹⁸

Fred Zandvoort richtte in 1966 een eigen bureau op vanuit de ambitie om de verkokering van de naoorlogse stedenbouw te doorbreken. Op de verschillende

vestigingen van het bureau werkten stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, verkeerskundigen, planologen, juristen, kunstenaars en filosofen samen. In interdisciplinaire gesprekken dachten zij na over grote ruimtelijke en maatschappelijke kwesties. In 1977 begonnen twee oud-medewerkers van Zandvoort, Ank Bleeker en Riek Bakker, ook een eigen bureau, B+B. Hier waren het niet de stedenbouwkundigen maar de landschapsarchitecten die van de hoofdstructuur tot het beplantingsplan de nieuwe woonwijken uitdachten.¹⁹ Een van de eerste projecten was de wijk Zevenkamp in Rotterdam, waar dijk-achtige structuren de herkenning van het Hollandse landschap oproepen. In toenemende mate vormde de tuin- en landschapsarchitect een schakel in een team van verschillende ontwerpdisciplines.²⁰ Eind jaren 1980 en begin jaren 1990 werden vele landschapsarchitectuurbureaus gesticht die zich ook nu nog over wijkplannen en grote ordeningsvraagstukken buigen.

Een van de dijk-achtige structuren in Zevenkamp, Rotterdam. Foto van SteenhuisMeurs.

¹⁸ Steenhuis, 2004, p. 60

¹⁹ Steenhuis, 2010.

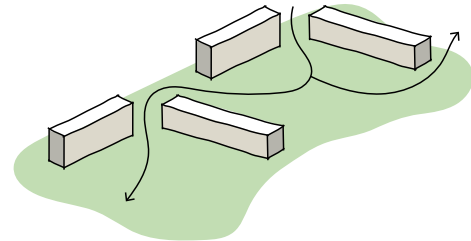
²⁰ Steenhuis, 2008, p. 32.

1.3 Stedenbouwkundige ordening

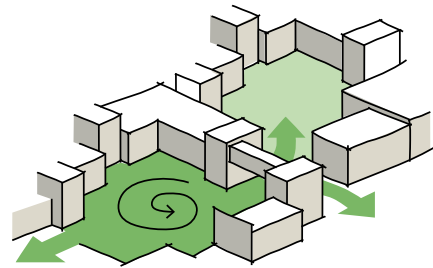
Kenmerkend voor de wijken uit de jaren 1970 en 1980 zijn de kleinschaligheid, geknikte lijnen en een meer informele ordening van gebouwen in het woonlandschap. De (veelal collectieve) buitenruimtes werden gedefinieerd door de positionering van de gebouwen. Dat betekent dat de vorm, de schaal en de beslotenheid van de buitenruimtes werden bepaald door de wijze waarop de gebouwen eromheen gerangschikt zijn, in plaats van dat gebouwen vrij in het open vlak staan, zoals in de na oorlogse wijken vaak het geval was.

Voor- en achterkanten, auto's en schuttingen

In de Post 65-wijken zijn vooral grondgebonden huizen gebouwd, met eigen voor- en achtertuinen en vaak een garage of een carport. Het sleutelen aan de auto op zondagmiddag paste geheel bij de beoogde sfeer van het woonerf. Maar het autoparkeren op grotere schaal, zonder verlies van het gewenste groene karakter van de wijk, was een uitdaging. Voor bijvoorbeeld Beijum en Lewenborg in Groningen was in 1968 de verwachting dat de beoogde 14.000 huishoudens tezamen 13.000 auto's zouden bezitten.²¹ In Houten-Noord (zie paragraaf 2.2), de Gele Hoeve in Rosmalen (paragraaf 2.3) en Zevenkamp in Rotterdam (paragraaf 2.3) zijn de auto's geclusterd onder bomendaken of omgeven door hagen en heesters, zonder ze geheel te verhullen (zie foto's op de volgende pagina). Naast de auto was ook de aansluiting van voor- en achterkanten een uitdaging. Door de informele ordening van huizen enerzijds en de gezochte doorwaadbaarheid van de wijk voor fietsers en voetgangers anderzijds, kwam het vaak voor dat achtertuinen grensten aan pleintjes en plantsoenen. De landschapsarchitecten ontwierpen randen van gelaagde beplanting, met heesters en bomen, om de populair geworden schuttingen te ontmoedigen of anders te maskeren. Of de nieuwe bewoners kregen advies over de tuinaanleg en

Vrijstaande gebouwen in doorlopende buitenruimte (open verkaveling).

Buitenruimte gedefinieerd met gebouwen, resulterend in meer beslotenheid.

erfgrensbeplanting, zodat het collectieve landschap niet stopte bij de erfgrans maar in het beeld werd verlengd tot in de privétuinen. De Kreenbuurt in Zwolle is daar een goed voorbeeld van (paragraaf 2.4).

Het gebruik van de buitenruimtes liet zich niet altijd voorschrijven. Bij een bezoek van gemeentelijke beplantingsdiensten uit het hele land aan De Maten in Apeldoorn constateerde men verrast dat juist 'aan de achterkant der woningen op het steen, waar de carports en (fiets)bergingen op aansluiten, zich het spel en een belangrijke ontmoetingsruimte [ontwikkelen], juist tegenovergesteld aan wat de ontwerpers voor ogen stond.'²²

²¹ 'Groningen krijgt ten noorden van de stad drie moderne wijken', *Leekster Courant*, 31 mei 1968.

²² Fuchs, 1978, p. 429.

In de Matendreef in Apeldoorn waren het niet de beplante tussengebieden (rechts) maar de stenige erven tussen de carports (links) waar de kinderen buitenspeelden en de ouders elkaar ontmoetten. Bron: Groen 1978, nr. 11

Houten-Noord: geparkeerde auto's ingebed in een woonstraat onder het bladerdek van de bomen en tussen diagonaal geplante hagen.

Zevenkamp, Rotterdam: autoparkeren geclusterd en omgeven door hagen en bomen.

Gele Hoeve, Rosmalen: parkeren onder de bomen.

Kreenbuurt, Zwolle: achtertuinten zonder schuttingen, visueel onderdeel van de collectieve buitenruimte. Foto's van SteenhuisMeurs.

Impressies van Houten-Noord. Foto's van SteenhuisMeurs.

1.4 Landschappelijke bouwstenen van de wijken uit de collectie

In toenemende mate werd de landschapsarchitect dus al bij de eerste fase van het ontwerpproces betrokken. 'Was tot voor kort het groen, het landschap, een restpost van het stadsontwerp, nu lijkt het andersom: het landschapsonderwerp vormt de drager voor het stedenbouwkundige ontwerp,' schreef Frans Maas, hoogleraar landschapskunde in Delft, in 1980.²³ Het landschap – bestaand en nieuw – werd een ordenend principe. Het is interessant om nader in te zoomen op de landschappelijke bouwstenen van de wijken die voor dit onderzoek zijn bekeken. Dat ze een grote diversiteit vertonen zal in het volgende hoofdstuk duidelijk worden. Hier staan we stil bij een aantal terugkerende thema's in de stedenbouwkundige en landschappelijke structuur van de wijken.

Generositeit van ruimte en beplanting

In de Post 65-wijken was de publieke buitenruimte veelal landschappelijk ingericht. Zowel voor als achter de huizen werden genereuze buitenruimtes aangelegd, die ontmoeting, collectiviteit en de verbinding met buiten moesten versterken. Van de centrale parkzones tot de woonerven, de buitenruimtes waren op alle schalen opvallend ruim bemeten. Tekenend zijn de achterpaden, die in de wijken uit de collectie zelden slechts een steeg zijn. Het waren beplante routes, met bomengroepen, door hagen en heesters begeleide paden, speelveldjes en struinbosjes. Fraaie voorbeelden zijn de brede paden van de Gele Hoeve, die ook een aantal garages ontsloten, en de tussenruimtes van de Hilversumse Meent, met beschutte speeltuinen en erven. Waar in stedenbouwkundige plannen de publieke buitenruimte onder druk kwam te staan van de wens om meer woningen te realiseren, zetten de stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten zich in om de maat en onderlinge verbinding van de buitenruimtes te bewaken.²⁴ Zelden voelt de publieke ruimte tussen de huizen en tuinen in de

Achterpad in de Gele Hoeve in Molenhoek, Rosmalen.

Achterpad in de Hilversumse Meent. Foto's van SteenhuisMeurs.

²³ Maas, 1980, p. 545.

²⁴ Interview met Henk Barkhof, 16 januari 2026.

wijken uit de collectie te groot, door de afwisseling van weids en besloten en de inkadering van de openheid met gelaagde beplanting. In veel wijken is de architectuur ingetogen en ondergeschikt aan de buitenruimte.

De stadsrand als ontwerpogave

Veel besproken in de Groen-artikelen was de stadsrand.²⁵ Van binnen naar buiten gezien moest de wijk beschut en omkaderd worden om het gevoel van identiteit en gemeenschap binnen de wijk te versterken. En in de andere richting, van buiten naar binnen, was de opvatting dat verstedelijking niet ten koste mocht gaan van de landschappelijke kwaliteit van het buitengebied. Wanden van schuttingen langs de weilanden waren het schrikbeeld. Er werden verschillende ontwerp motieven ingezet om de overgang van wijk naar landschap te ontwerpen. Vaak toegepast waren brede, beplante geluidswallen, zoals Houten-Noord, Bijvanck in Blaricum en De Hellen in Goirle. Verder zijn er met bomenlanen beplante weteringen (Groot-Achterveld in IJsselstein), een parkbos ingepast in de maatvoering van de agrarische kavels (Hilversumse Meent) en met beplanting ingekaderde zichten op het polderlandschap (Beijum in Groningen). Soms werden de stadsrand en de recreatiegebieden daarbuiten in samenhang ontworpen, zoals de Groningse wijken Beijum en Lewenborg met Kardingse, en de Aa-landen in Zwolle met het recreatiegebied Vecht-Zwartewater (zie kader op pagina 16).

De Hilversumse Meent gaat schuil achter een bosrand, ingepast in de maatvoering van de agrarische kavels. Voor de wijk zelf biedt deze bosrand een aangenaam wandelpark. Foto van SteenhuisMeurs.

Een beplante wetering aan de rand van de wijk Groot-Achterveld in IJsselstein. Foto van SteenhuisMeurs.

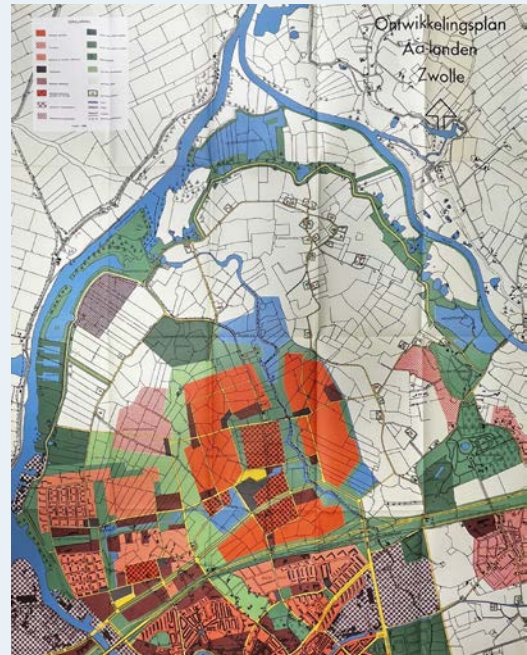
²⁵ Zie o.a. Verkuyl, 1976, p. 410 e.v. en Van der Ham, R.J.I.M., 'Bouwen en behouden in de stadsrand', *Groen* 1978, nr. 5, p. 178.

De wijk Beijum in Groningen. Boven een van de centrale groenzones waar onderdelen van het vroegere agrarische landschap in zijn opgenomen. Onder een blik op de wijk vanuit het naastgelegen recreatiebos Kardingse. Foto's van SteenhuisMeurs.

Aa-landen en recreatieplan Vecht-Zwartewater bij Zwolle

In Zwolle werd vanaf 1961 gelijktijdig gewerkt aan een uitbreidingsplan voor de nieuwe wijk Aa-landen en het recreatieplan Vecht-Zwartewater. Eerstgenoemde werd uitgedacht door S.J. van Embden en zijn collega N.P.H.J. Roorda van Eysinga, Het recreatieplan was van professor J.T.P. Bijhouwer en zijn oud-student Th. Van Keulen.²⁶ Het recreatiegebied volgt de bestaande landschappelijke structuur en ligt als een ruime bocht rondom het behouden agrarische landschap, dat de contour vormt van de woonwijk. Via het riviertje de Aa en de Wijde Aa, een plas ontstaan door zandwinning voor het bouwterrein, konden de nieuwe bewoners van de woonwijk ongehinderd naar het recreatiegebied fietsen of wandelen. Het resultaat is een landschappelijke structuur die van de schaal van het buitengebied via het beekdal van de Aa ('groene vinger') tot de parkzones tussen de woonhuizen van de Aa-landen doordringt. Dit sluit aan op de wijkgedachte.

Ontwikkelingsplan Aa-landen, Zwolle, vanaf 1961.

Bron: Collectie Overijssel.

Wijde Aa ten noorden van de Aa-landen

'Groene vinger' langs het riviertje de Aa

Parkzone in het westelijke deel van de Aa-landen

Besloten, collectieve buitenruimte tussen de woonhuizen van de Kreenbuurt.

²⁶ Bijhouwer, z.j., p. 4

Behoud van het historische landschap

Vaak werden elementen uit het bestaande landschap in de wijk opgenomen: bomen, oude paden, laanbeplanting, boerderijen met erven, zelfs hele lintdorpen (zoals in Groot Achterveld, IJsselstein). Het zorgde voor een verbinding met het bestaande landschap, een zekere

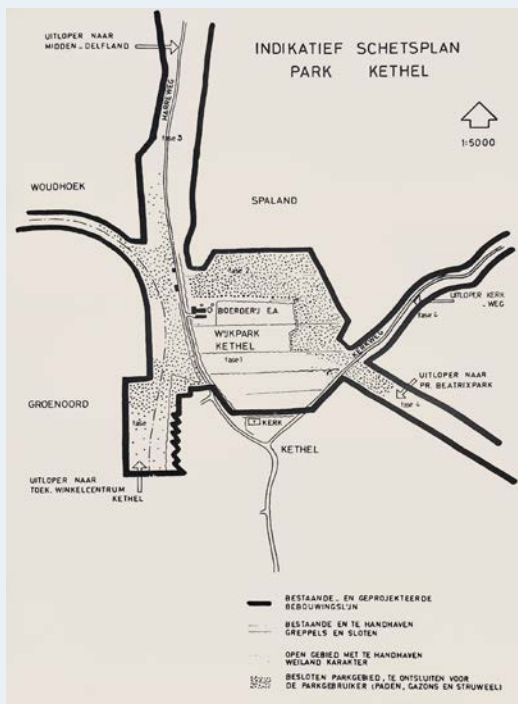
gebiedseigenheid en herkenbaarheid voor de bewoners en bovendien een volwassen houtopstand. In meerdere wijken werden stukken agrarisch cultuurlandschap of landgoederen opgenomen, als drager voor de nieuwe wijkstructuur. Voorbeelden zijn Kethel in Schiedam, Beijum in Groningen en Haagse Beemden in Breda.

Kethel, Schiedam

Lokale protesten en de veranderende opvattingen zorgden er meermaals voor dat plannen die al waren vastgesteld volledig werden herzien. Een voorbeeld is de wijk Kethel in Schiedam. Al in 1947 had prof. J.T.P. Bijhouwer (zie ook het eerdere kader over recreatieplan Vecht-Zwartewater) hier geadviseerd dat de uitbreidingswijk logischer en aangenamer zou worden als de opzet de aanwezige landschappelijke gegevens van de polder zo nauw mogelijk zou volgen.²⁷ Maar in het uitbreidingsplan voor Schiedam van 1961 tekende de stedenbouwkundige Rein Fledderus een Hofplein-achtig verkeersknooppunt als centrum. In het structuurplan uit 1968, ook van Fledderus, was het knooppunt weer verdwenen en werd juist de agrarische en dorpsstructuur van de oude buurtschap de drager van de nieuwe woonwijk. Alleen de wijken werden met zand opgehoogd. Daartussen zijn het oude dorp Kethel, een complex van weidegronden en brede landelijke zones langs de oude routes als park behouden.

In Kethel zijn oude weteringen, sloten, weilanden en boerderijen in de wijkaanleg opgenomen. Foto's van SteenhuisMeurs.

Schematische weergave uit 1981 van het wijkpark en de groene uitlopers, met de namen van de woonbuurten eromheen: Spaland, Woudhoek en Groennoord. Bron: Gemeentearchief Schiedam.

²⁷ zie ook tekeningetjes p. 35 Leo Pols

Sublieme marges en overgangen

In de onderzochte wijken zijn de overgangen in de wijken, buurten en straten tot op de kleinste schaal begeleid met gelaagde beplanting – bestaande uit bomen, heesters en ondergroei of hagen – en lage muurtjes. Het gaat hier om het begeleiden en waar nodig dramatiseren van de overgangsmomenten, in bebouwingdichtheid, in ruimtelijkheid (open en besloten), in routing (hoofdweg en buurtstraat), in materiaal (hard en zacht), in de overgang tussen massa en ruimte (vol en leeg) en tussen privé, collectief en openbaar. Zie bijvoorbeeld hoe de fietsentree vanaf het Matenpark tot de Gijsbrechtgaarde in Apeldoorn wordt begeleid door verspringende beukenhagen van verschillende hoogtes en volumes onder een bladerdek van zomereiken. Van even grote allure is de verspringende, begroeide tuinmuur in Houten-Noord die de achtertuinen langs het Imkerpad in de centrale groenzone omzoomt.

Verspringende en begroeide tuinmuren langs de centrale parkzone van Houten-Noord. Foto van SteenhuisMeurs.

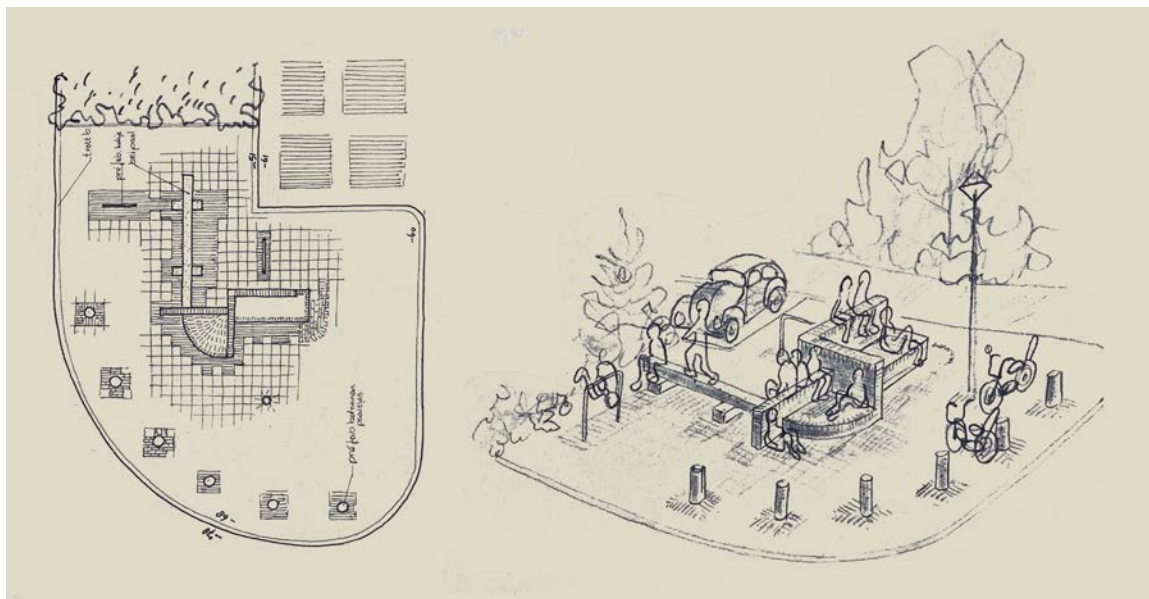
Een landschap van beukenhagen en zomereiken begeleidt de overgang van de centrale parkzone naar een van de woonbuurten van De Maten in Apeldoorn. Foto van SteenhuisMeurs.

Van voorschrijven naar vrijlaten

Aansluitend op het veranderende mensbeeld – creatief, bewegingsvrij, samenwerkend, zelforganiserend – moest de buitenruimte een vrije invulling mogelijk maken. Speeltoestellen, open veldjes en ontmoetingsplekken hadden geen voorgeschreven gebruik maar moesten bovenal de bewegingsvrijheid en creativiteit van de bewoners bevorderen. Al genoemd is Louis le Roy, die in Lewenborg samen met bewoners in vrije boszones tussen de huizen werkte aan een zelfgebouwde natuurwereld. Hij was naar Groningen gehaald door Coen Bekink, een betrokken socialist, architect en vriend van wethouder Max van den Berg. Zijn Buro Bekink ontwierp mee aan de speeltoestellen in Lewenborg. De toelichting stelde dat 'de bewoners hun leefomgeving zelf zoveel mogelijk moeten bepalen. Daarbij is het inrichten en het weer veranderen, het meegroeien van de woonomgeving, door plannen maken experimenten, actief met

elkaar bezig zijn, [het] doel.'²⁸ De schetsen van zijn Buro Bekink voor speel- en hangplekken in Lewenborg spreken tot de verbeelding. De compositie van horizontale en verticale elementen is noch bank, noch klimrek en bedoeld voor allerlei activiteiten. Van 'liggen met rugdekking' tot 'gymnastische toeren uithalen' en 'brommers showen'.²⁹ Van eenzelfde orde zijn de speeltoestellen van Aldo van Eyck en de 'Woezels' van Marijke van Lis in Molenwijk, Amsterdam.

In de Gillisbuurt in Delft experimenteerden de gemeentelijke stedenbouwkundige Joost Váhl en hoofd van de Plantsoenendienst Henk Bos met een minder (zichtbaar) ontworpen buitenruimte. De ingrepen in het landschap tussen de flats werden bewust tot het minimale beperkt, zodat de omwonenden hun eigen omgeving konden vormgeven. De paden werden door de bewoners zelf gecreëerd en later met halfverharding bestraat.³⁰

Speel- en hangelement, ontworpen door Buro Bekink, voor de wijk Lewenborg in Groningen. Bij de tekeningen staat: 'Uitdagend boven op kunnen zitten. Zitten/liggen met rugdekking. Bij elkaar zitten – individueel zitten. Om op te vallen: gymnastische toeren uithalen. Brommers showen. Zichzelf tentoonstellen aan passerenden. Kijken naar passerenden.' Bron: Groninger Archieven, toegang 2187.

²⁸ 'Visie van buro Bekink op het speelplan', 21 december 1977, Groninger Archieven, toegang 2187, inv. nr. 2880.

²⁹ Groninger Archieven, toegang 2187, inv. nr. 2879.

³⁰ Van Hellemond, 2024, p. 19.

1.5 Einde van de Post 65-periode: de compacte stad

De jaargangen van het tijdschrift *Groen* geven de verschuivingen in de jaren 1980 weer. Het uitbouwen van de verzorgingsstaat onder het kabinet van Den Uyl in de jaren 1970 had geleid tot oplopende begrotingstekorten. In maart 1977 viel het kabinet Den Uyl over grondpolitiek. De coalitiegenoten KVP en ARP (beide voorgangers van het CDA) wilden zich niet achter een wetsvoorstel scharen dat stijging van grondprijzen door speculatie en vrije economie moest beperken.

Onder premier Lubbers werden er vanaf 1982 drastische bezuinigingen ingevoerd. In *Groen* ging het niet meer over ideeënvorming en rijk beplante straten en erven, maar over groennormeringen, geluidswallen, besparingen bij gemeentes en het noodgedwongen stimuleren van zelfbeheer door bewoners.

De verhuizing van vitale gezinnen naar groeikernen en dorpen had de grote steden sociaal en economisch verzwakt. Om de internationale economische positie van steden te versterken verschoof het ruimtelijke beleid eind jaren 1980 van gebundelde deconcentratie naar de compacte stad. De grote sleutelprojecten lagen in de

stad, zoals de ontwikkeling van de Amsterdamse oostelijke havengebieden en de Rotterdamse Kop van Zuid. Vanaf 1991 werden de VINEX-nieuwbouwwijken dichter bij de grote steden geprojecteerd, om de automobiliteit in te perken en het open gebied tussen de steden vrij te houden. De VINEX-wijken hadden een hogere dichtheid, minder architectonische variatie, minder openbare of collectieve ruimte en minder groen. De ontwikkelaars konden profiteren van het feit dat de wet van Den Uyl over grondpolitiek nooit was aangenomen. De winst van de ontwikkeling van wijken ging in toenemende mate naar private in plaats van publieke partijen.

Gelijktijdig ontwikkelde in de vakwereld de ideeënvorming verder. De rechte lijn en gesloten straatwand keerden terug in de stedenbouw van de uitbreidingswijken. Nog minder moest de stedenbouw en de architectuur de wijze van samenleven voorschrijven. Het Nederlandse landschap bleef de inspiratie maar werd geabstraheerd tot landschapsarchitectonische ritmes, vormen en zelfs metaforen, zoals vanaf 1988 in de wijk Kattenbroek, Amersfoort naar ontwerp van Ashok Bhalotra. De uitgesproken vormen, sferen en structuren van het plan waren naar zijn zeggen een reactie op de toenemende architectonische armoede en macht van ontwikkelaars en bouwers.³¹

³¹ Pols en Strootman, 1998, p. 77.

Om de verschillende eigenschappen te belichten hebben we de wijken geordend in een aantal 'families'. De ordening is gebaseerd op de wijze waarop stedenbouw, landschap, beplanting en architectuur samen tot een wijk zijn gecomposeerd. De families zijn niet uitputtend en soms zal er overlap zijn. We beogen er bovenal de rijkdom van ontwerpideeën en woonmilieus mee inzichtelijk te maken.

De families variëren in a) de wijze waarop gebouwen in het landschap staan of het landschap tussen de gebouwen doorloopt en b) de wijze waarop invulling is gegeven aan de zo gezochte kleinschaligheid en dorpsheid. De families zijn:

1. Wonen in een parklandschap
2. Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0
3. Voortbouwen op de regionale typologie:
 - a. Pittoreske aanleg op de zandgronden
 - b. Herbergzaamheid in de polder
4. Het woonlandschap als besloten, collectieve tuin

De families van wijken tonen de grote variatie van ontwerpidiomen. De ordening helpt om voorbij de 'droge' gegevens te kijken en de wijken te beschouwen als ontworpen landschappen, waarin maatschappelijke idealen en een optimistisch toekomstbeeld ruimtelijk zijn vervat in ontspannen woonmilieus.

Elementen die op het eerste oog niet ontworpen lijken – de beplante randen langs zijgevels, doorzichten tussen boomgroepen, slingerende paden, historisch ogende bomenlanen – zijn met zorg en door een nauwe samenwerking tussen de disciplines bij elkaar gebracht.

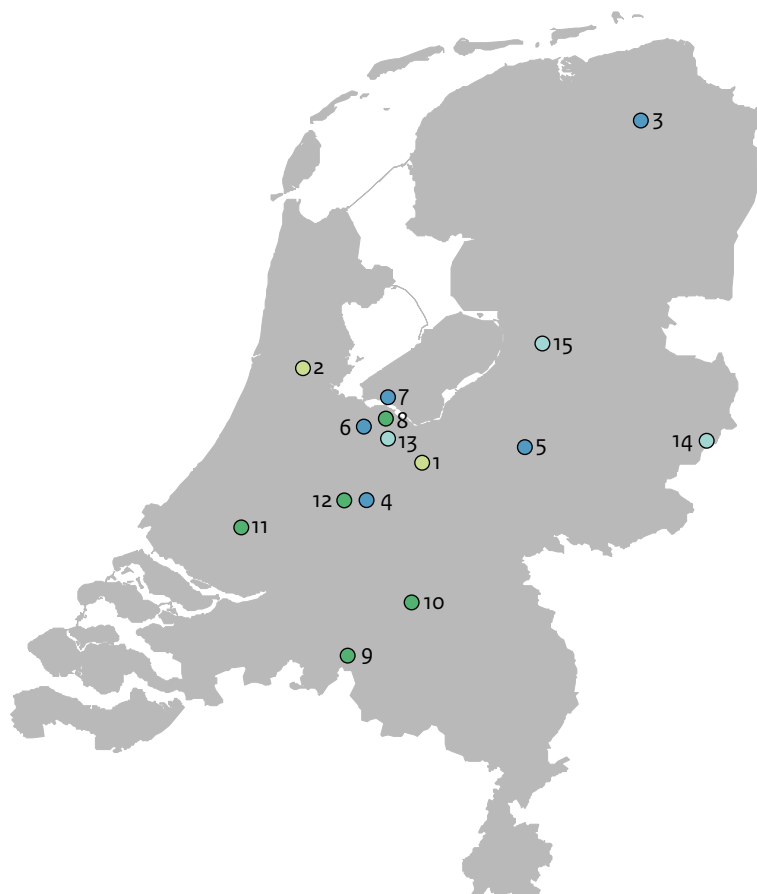
De collectie

Per familie zijn een aantal exemplarische wijken gekozen, die de besproken eigenschappen in beeld brengen. De wijken in de collectie zijn geselecteerd op basis van a) de

achterliggende ontwerpgedachten en de ontworpen samenhang van landschap, beplanting, stedenbouw en architectuur, b) goed bewaard gebleven ruimtelijke kwaliteit en c) de autonome landschappelijke kwaliteit van de grote tot de kleine schaal (van de hoofdstructuur tot de erfrandbeplanting).

Naast de uitzonderlijke kwaliteit zijn de wijken ook geselecteerd op basis van specifieke eigenschappen die exemplarisch zijn voor de Post 65-periode. De Hilversumse Meent bijvoorbeeld is kenmerkend als antwoord op het veelbesproken vraagstuk van de stadsrand (zie paragraaf 1.4). Hier is een 100 meter brede, lommerrijke park- en bosrand ontworpen, die aansluit op de schaal en het karakter van zowel het buitengebied als de woonwijk. In het ruim opgezette landschap van Molenwijk in Amsterdam zijn de auto's (rijdend en geparkeerd) zo geclusterd dat ze amper aanwezig zijn in de beleving van het park. Houten-Noord is tekenend voor het succes van een langdurige en interdisciplinaire samenwerking, waardoor het is gelukt om landschap en beplanting op alle schalen van de wijk met de stedenbouwkundige aanleg en architectonische karakteristieken te verweven. Lewenborg en Beijum in Groningen tonen tezamen niet alleen de ideeënontwikkeling door de tijd, maar ook de wijze waarop het historische landschap de drager werd van het nieuwe woonlandschap, verbonden met het recreatiegebied Karding. En in de Gele Hoeve in Rosmalen is het dorpse karakter op sublieme wijze uitgewerkt in de verkaveling, het sortiment en de overgangen van openbaar naar privé.

Tenslotte is de collectie gemaakt op basis van geografische en chronologische spreiding. De wijken uit de collectie tonen de ontwikkeling van 1965 tot 1990 en zijn verspreid over deze periode tot stand gekomen. Het Teesinkbos in Boekelo (vanaf 1963) en Molenwijk in Amsterdam (vanaf 1966) zijn de oudste wijken, Groot-Achterveld in IJsselstein (vanaf 1980) is de jongste wijk.

● **Wonen in een parklandschap**

1. Park Rozendaal, Leusden
2. Molenwijk, Amsterdam

● **Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0**

3. Lewenborg en Beijum, Groningen
4. Houten-Noord
5. De Maten, Apeldoorn
6. Hilversumse Meent, Hilversum
7. Almere-Haven

● **Voortbouwen op de regionale typologie:**

Pittoreske aanleg op de zandgronden

8. Bijvanck E+F, Blaricum
9. De Hellen, Goirle
10. Gele Hoeve, Rosmalen

Herbergzaamheid in de polder

11. Zevenkamp, Rotterdam
12. Groot Achterveld, IJsselstein

● **Het woonlandschap als besloten, collectieve tuin**

13. Uytenbosch, Baarn
14. Teesinkbos, Boekelo
15. Krekenbuurt, Zwolle

2.1 Wonen in een parklandschap

Hoofdstructuur

De wijken in deze familie zijn opgezet als parklandschappen die om de bebouwingsensembles heen spoelen. Bij een wandeling door deze wijken is het niet het klassieke straatprofiel met trottoirs en rijbanen, maar het alomtegenwoordige landschap dat het karakter bepaalt. 'Een aaneenschakeling van groene ruimteketens', zo typeerde de gemeentelijke landschapsarchitect J.W. van der Meeren de structuur van Molenwijk in Amsterdam.³²

Stedenbouw en bebouwing

De woningen en woongebouwen zijn geschakeld tot ketens, geknikte lijnen of wieken en hebben een alzijdige vormgeving. De bebouwing versterkt de landschappelijke afwisseling van open- en beslotenheid en omkadert zichtlijnen. Er is vaak één woningtype per wijk, zoals grondgebonden woningen, portiek- of galerijflats. Door de groepering van woningen in flats of hoven is de gemeenschap opgebouwd uit kleinere eenheden, ter versterking van het gemeenschapsgevoel. Soms zijn er collectieve voorzieningen, zoals het gedeelde zwembad en de tennisbaan in Rozendaal, Leusden.

Landschap

De buitenruimte is vormgegeven als een continu parklandschap. De parken zijn doorwaadbaar, het is geen kijkgroen. Er zijn paden voor fietsers en voetgangers, parkbanken, trapveldjes, klauterbomen en speeltoestellen. Vaak is de positie van de bebouwing als aanleiding genomen om verschillende sferen te scheppen in dat parklandschap. In Molenwijk zijn de landschappen tussen de wieken kleinschaliger, met een meer fijnmazige padenstructuur, diverse beplanting en met ontworpen elementen als zandbakken en speelplaatsen. In Leusden en ook in Holendrecht, Amsterdam omkaderen de woongebouwen hoven met meer bestrating of gazons om te spelen. Deze hoven vloeien over in het doorgaande park aan de andere kant van de bebouwing. Dit park heeft een meer organische belijning, met gazons, beplantingsgroepen en grote bomen. Daardoorheen lopen slingerende paden en waterpartijen, die steeds wisselende doorkijkjes en uitzichten bieden.

Voorbeelden

Molenwijk in Amsterdam, Holendrecht-West in Amsterdam, Ommoord in Rotterdam, Park Rozendaal in Leusden

³² Van der Meeren, 1976, p. 328.

Ontwerpers

Landschap: W.C.J. (Wim) Boer
 Stedenbouw: David Zuiderhoek
 Architectuur: Henk Klunder

Periode

1969-1971

Familie

1. Wonen in een parklandschap

Hoofdstructuur

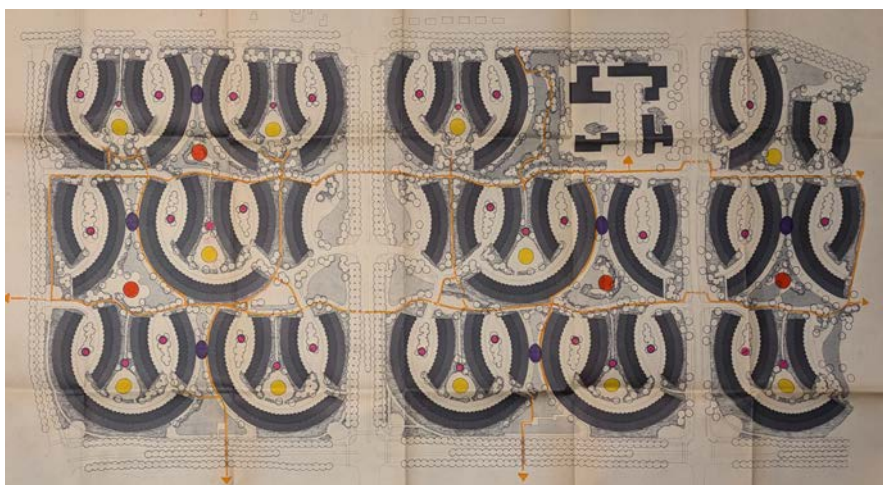
De wijk, oorspronkelijk Europarkstad genoemd, bestaat uit 478 drive-inwoningen die zijn geordend in hoefijzer-vormige bouwblokken. Tezamen omarmen de woningen 12 pleinen, waar de voordeuren en carports op uitkomen. Aan de achter- en zijkanten van de hoven is door Wim Boer een doorlopende parkstructuur ontworpen, alleen toegankelijk voor voetgangers en fietsers. De hoven zijn ontsloten via inprickers vanaf de omliggende autowegen. Het is tussen de meeste pleinen niet mogelijk om met de auto door te steken, die ruimte is voorbehouden aan het langzaam verkeer en spelende kinderen. Parkeren gebeurt deels in pandig, deels op de pleinen. Er waren (en zijn nog steeds) veel collectieve voorzieningen. Oorspronkelijk waren het een zwembad, vijf zandspeelplaatsen, een waterzandspeelplaats, een basket- en volleybalveld, een tennisbaan, vijf trapveldjes, een doelhof, een robinsoneiland en twee speelsloten.³³ Het groen wordt nog altijd collectief beheerd.

Stedenbouw en bebouwing

De gebogen rijen van woningen vormen stempels rondom de pleinen. Het zijn identieke drive-inwoningen van drie woonlagen, gerealiseerd in een gietbouwsysteem met gevels van gewassen betonelementen. De woningen hebben eigen achtertuinen, balkons en aan de voorkant een mee-ontworpen entreezone.

Landschap

Wim Boer ontwierp naar eigen zeggen 'onafhankelijk van de verkeerstructuur een open-ruimte structuur'.³⁴ In de toelichting op het ontwerp sprak hij van de 'buitenbocht-ruimte' (tussen de achtertuinen), ingericht als een 'geplande wildernis met waterlopen en speelplekken', waar oudere kinderen kunnen voetballen en spelen op 'avontuurlijke speelterreinen', direct toegankelijk vanuit de achtertuinen.³⁵ Hier en in de randen van de wijk paste hij meer inheemse soorten toe met struweel van onder andere veldesdoorn, zomereik, lijsterbes, zwarte els, ratelpopulier, kruipwilg, eenstijlige meidoorn en trosvlinder. De 'binnenbocht-ruimtes' werden ingericht als 'besloten pleinruimte, een woonerf', waar de kleinste kinderen in het zicht van hun ouders veilig kunnen spelen.³⁶ Hier ontwierp Boer centrale perken met speelvoorzieningen en ontmoetingsplekken. Het sortiment was tuinachtiger, maar wel met een weelderig karakter: onder andere stekelnootje, kruipend zenegroen, viltige hoornbloem, zilverknoopje, blauw schapengras, kruipend gipskruid, lavendel, siersalie, wollige tijm, platanen en Hongaarse eiken.

Plan voor Europarkstad Leusden met daarin aangegeven de doorgaande routes voor langzaam verkeer en de verschillende typen speelplaatsen. Alleen het deel links van de grote weg is gerealiseerd. Bron: Wageningen University and Research, TUiN-collectie.

³³ Boer, 1978, p. 2.

³⁴ Boer, 1978, p. 2.

³⁵ Boer, z.j.

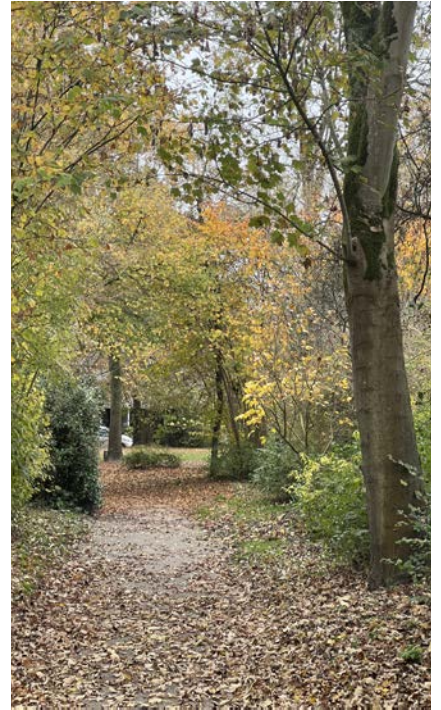
³⁶ Boer, z.j.

'Buitenbochtruimte': fiets- en voetgangersroute.

'Binnenbochtruimte': hof met plantsoen.

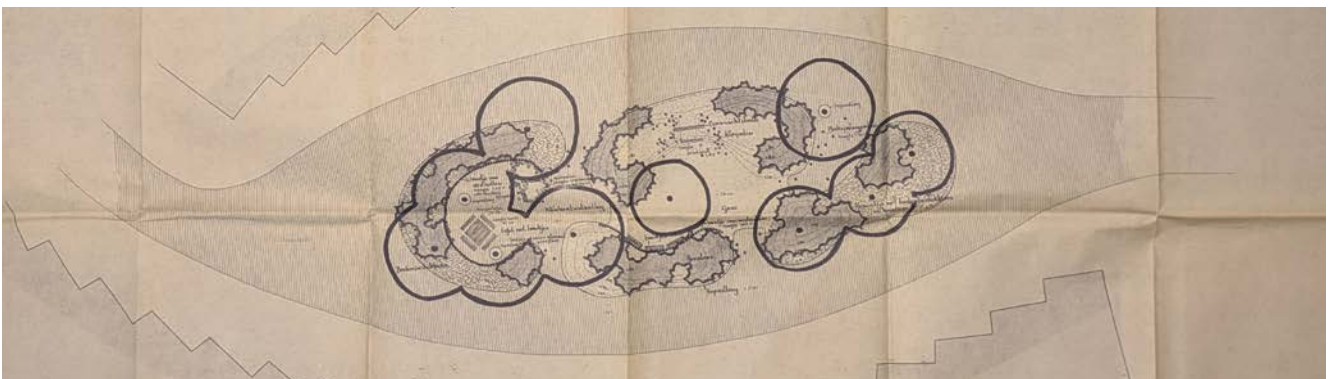
Wandelroute tussen de achtertuinten.

'Buitenbochtruimte': parkaanleg met waterpartij.

'Binnenbochtruimte': drive-inwoningen.

Uitwerking van Wim Boer voor de inrichting van het centrale groenelement op een van de pleinen (Henegouwen). Op de tekeningen wordt onder andere genoemd: lage heuvels met beplanting, wandjes en een zandbak van palen, een evenwichtsbalk, een tafel met bankjes en klimpalen. Bron: Wageningen University and Research, TUiN-collectie.

Ontwerpers

Landschap: Dienst Beplantingen van de gemeente Amsterdam (J.W. van der Meeren)
 Architectuur en stedenbouw: Klaas Geerts (Indeco Coignet) i.s.m. de Amsterdamse federatie van woningbouwverenigingen en gemeentelijke diensten o.l.v. Jacoba Mulder

Periode

1966-1970

Familie

1. Wonen in een parklandschap

Hoofdstructuur

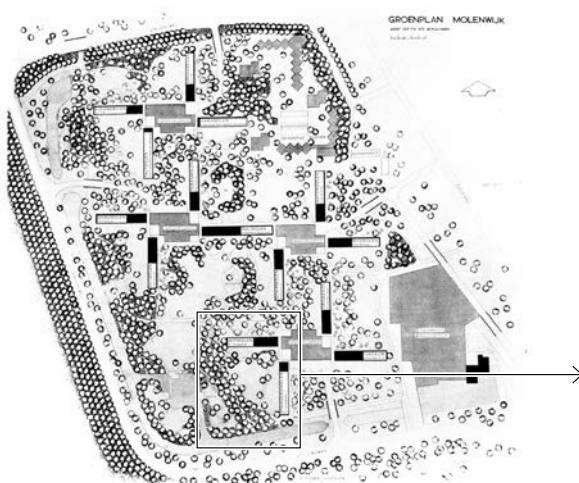
In Molenwijk contrasteren de rechte lijnen en orthogonale opzet van de galerijflats met de slingerende paden, gazons en verspreide bomen en boomgroepen. De collectieve/openbare ruimte voor fietsers, voetgangers en spelende kinderen is hier gemaximaliseerd. Dit is hoofdzakelijk gedaan door het clusteren van auto's in parkeergarages, die via korte inpridders direct vanaf de omringende, verhoogde randweg te bereiken zijn. In Molenwijk is de auto nagenoeg afwezig en dat resulteert in een woonlandschap als een lommerijk park, gelijkend op een Engelse landschapstuin. Het park spoelt om de flats heen, met geësceneerde zichten omkaderd door bomen. In de zuidhoek van de wijk zijn een heemtuin en een natuurspeeltuin te vinden. Oorspronkelijk was er ook een kinderboerderij. Net als het park zelf, nodigen de klimrekken en speelbeesten van Aldo van Eyck en Marijke van Lis het spelende kind uit tot vrije beweging.

Stedenbouw en bebouwing

De woonflats zijn geschakeld als molenwieken, met de parkeergarages steeds in het midden. De architectuur is strak en rechthoekig, benadrukt door de horizontale lijnen van de galerijen en balkons en de verticaliteit van de dichte koppen. Er is sprake van een sterke samenhang in de architectuur (iets verminderd door recente renovaties, maar nog goed herkenbaar).

Landschap

Het landschap is ingericht als een aaneengesloten park. Openheid en beslotenheid wisselen elkaar af, resulterend in een landschappelijke ervaring. De fiets- en wandelroutes slingeren door de gazons van het park. In de beplantingsplannen (bewaard in het Amsterdams Archief) wordt onderscheid gemaakt tussen bomen met gras en bomen met onderbegroeiing. Een snelle blik geeft een indruk van het diverse bomenbestand: randen van populieren en iepen, rondom de sport- en trapveldjes witte paardenkastanjes, groepjes hartbladige elzen in het park, schietwilgen nabij sloten en dichte clusters van rauwe berk om beschutting te bieden bij de speelplaatsen. De overgangen naar de dichte plinten werden ingericht met heestergroepen, met bloeiende meidoorn en kamperfoelie in de lente, kleurige pruikenbomen in de herfst en groenblijvend hulst in de winter. Tegen de zuidrand van bijvoorbeeld de Walmolen zijn borders getekend met onder andere veelbloemige roos, prachtige bruidsbloem, klokjesheide, olijfwilg, rimpelbladige sneeuwbal, kardinaalsmuts en skimmia.

Groenplan Molenwijk (op hoofdlijnen). Bron: Werk in Uitvoering, 1968.

Voorbeeld van de beplantingsplannen, hier afgebeeld het gebied tussen de flats Wipmolen en Standerdmolen. Bron: Archief Amsterdam.

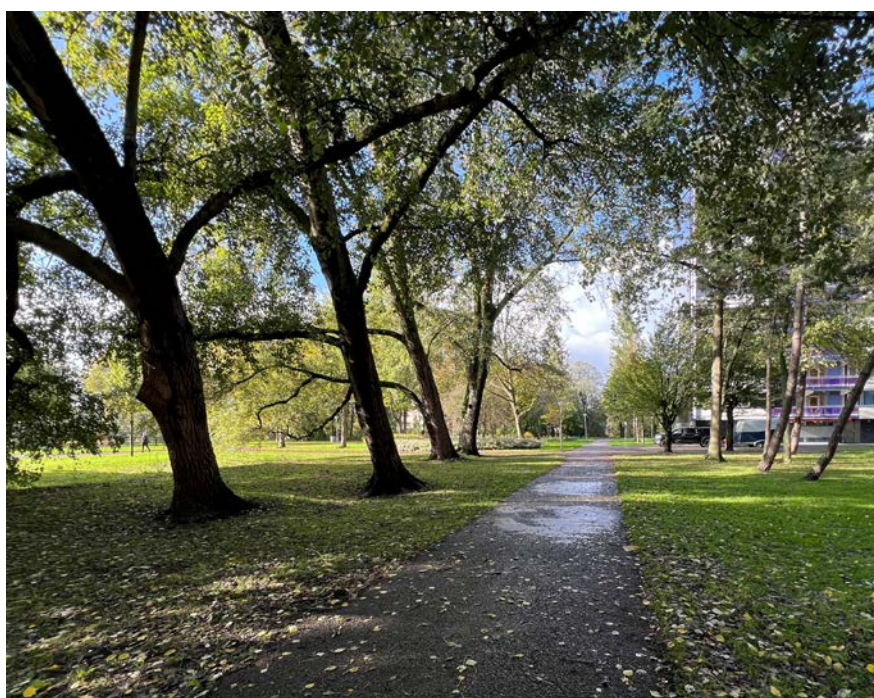
Rand van de wijk, links de verhoogde rondweg.

Slingerende fietspaden liggen vrij in het park.

Parkeergarage tussen vier molenwiekflats.

Fietsroute begeleid door bomen.

Flats ingebed met clusters van beplanting.

Speelelementen van Marijke van Lis.

Speelelementen van Aldo van Eyck.

Doorzicht tussen bomen. Foto's van SteenhuisMeurs.

2.2 Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0

Hoofdstructuur

Kenmerkend voor deze (vaak grotere) wijken is de geleiding van groot naar klein. De wijken zijn georganiseerd in steeds kleinere eenheden: wijk-buurt-ensemble en wijkweg-buurtweg-straat-woonerf. Precies volgens de wijkgedachte zoals die in 1946 was geïntroduceerd (zie par. 1.2), maar met een vrijere opzet, meer dwaalruimtes en een lossere groepering van woningen. In deze generatie van wijken zijn de buurten van elkaar gescheiden met beplante randen en landschappelijke zones. De verkeersstructuur is hiërarchisch opgebouwd, waarbij de auto dieper in de woonbuurt steeds minder prioriteit krijgt. Voor fietsers zijn er genereuze groenzones om autovrij door de wijk te bewegen. Op de woonerven regeert de voetganger.

In het centrum van de wijk of buurt is vaak een hogere bebouwingsdichtheid. Vaak zijn er een of meerdere centra, soms met een bijna stedelijk karakter, zoals De Eglantier in De Maten, Apeldoorn. Naar de randen van de wijk toe neemt de dichtheid af, om harde grenzen met het omliggende landschap te voorkomen.

Bijna alle wijken hebben een ruim opgezette centrale groenvoorziening als hart. Soms was dat een nieuw aangelegd park (eventueel met behoud van bestaande houtopstand), soms werd juist het 'oude' landschap hier bewaard, zoals twee landgoederen in de Haagse Beemden in Breda en de weilanden, singels en boerderijen in het hart van Beijum in Groningen.

Stedenbouw en bebouwing

De buurten zijn verdeeld in kleinere ensembles, elk met een eigen architect. De geleiding van hoge naar lage dynamiek is stedenbouwkundig en landschappelijk begeleid. Optische middelen zijn ingezet om te vertragen, zoals bochten in de route, een nauwer wordend profiel

en overgangen in de bestrating. Het toepassen van korte rijen woningen en het ontbreken van lange gevelwanden versterkt het kleinschalige karakter van de buurten. De buitenruimte tussen de woningen heeft vaak een erfachtig karakter. Dat wil zeggen: een gedeelde ruimte voor parkeren, spelen, fietsen en wandelen, veelal zonder trottoirs. Het parkeren is geclusterd en ingebed in het straatbeeld met hagen en beplante randen.

De architectuur is veelal ondergeschikt aan de stedenbouwkundige opzet. De bebouwing werd ingezet om routes te begeleiden en kleinschaligheid te borgen. De architectuur heeft vaak een dorpsse vormtaal. In Houten-Noord was het de regel dat elk gebouw een schuine kap moest hebben.

Landschap

Kenmerkend is de landschappelijke dooradering van de wijken op alle schalen. Ook dit was geleed: stadsdeelpark-wijkpark-landschappelijke verbindingen-buurtgroen-straatgroen. Door de landschappelijke verbindingzones werden ruime fietsroutes aangelegd. Met beplante randen zijn de schuttingen en erfgrenzen uit het zicht gehouden. De beplanting was divers en versterkte de leesbaarheid van de wijk. Bij het 'lezen' van de verkeersstructuur van Houten-Noord bijvoorbeeld is de beplanting onmisbaar: laanbomen (eiken, esdoorns, iepen, linden) langs de autoroutes en een meer landschappelijke inrichting in de groenvoorziening tussen de woonhuizen (wilgen, populieren en essen).

Voorbeelden

Langeland in Krimpen aan den IJssel, Houten-Noord, Almere-Haven, Meerzicht en Buytenwegh-De Leyens in Zoetermeer, Nijmegen-Dukenburg en De Maten in Apeldoorn.

Voorbeelden van wijken met het oude landschap als kern: Haagse Beemden in Breda, Beijum in Groningen en Kethel in Schiedam.

Ontwerpers**Lewenborg**

Stedenbouw: Dienst Openbare Werken/Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Groningen
Landschap: o.a. Louis le Roy en de gemeentelijke plantsoenendienst

Beijum

Stedenbouw: bureau DHV (J. Verhey), C.H. Bekink en T. Hazewinkel en de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting
Landschap: gemeentelijke plantsoenendienst (o.a. Ger Roosjen)

Periode

1969-1984

Familie

2. Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0

Lewenborg en Beijum komen voort uit het structuurplan van Groningen van 1969. Beijum is de opvolger van Lewenborg: de eigenschappen die goed waren, werden overgenomen en er werden lessen voor verbetering

getrokken.³⁷ Een belangrijk verschil is dat in Beijum het bestaande landschap de onderlegger voor de verkaveling en de groenstructuur was. In Lewenborg is het woningbestand diverser, hoogbouw en laagbouw zijn hier gemengd. De wijken zijn samen in de collectie opgenomen, omdat ze onlosmakelijk verbonden zijn via het stadsgewestpark Noorddijk (ook Kardinges genoemd) dat ertussen en eromheen ligt. In eerste instantie was er in het landschappelijke tussengebied een groot voorzieningencentrum gedacht. Al aan het begin van de jaren 1970 verdween dit idee uit de tekeningen en in 1990 begon de aanleg van recreatieve voorzieningen in het bestaande agrarische landschap, dat als een brede groene scheg tussen de wijken in ligt.

Hoofdstructuur

In beide wijken wordt de grote schaal van het stadsdeel stapsgewijs teruggebracht tot de schaal van de gemeenschap en de mens. De wijken zijn verdeeld in buurten (heerden) en vervolgens in erven. Lewenborg heeft centraal in de wijk een groot centrum, in Beijum zijn de voorzieningen verspreid over meerdere kleine centra. Zowel Lewenborg als Beijum zijn ontsloten middels een hiërarchie van routes. De hoofdontsluitingswegen liggen

De hoofdstructuur en aansluiting op de stad (linksonder) van nieuwe wijken Lewenborg en Beijum, 1975. Bron: Groninger Archieven.

³⁷ SteenhuisMeurs, 2019.

als ringroutes door de wijken en hebben brede bermen en bomenrijen, en vrijliggende fietspaden aan weerszijden. Vanaf de hoofdwegen zijn de buurtstraten en vervolgens de woonerven bereikbaar. In Lewenborg zijn de straten van asfalt, met trottoirs voor voetgangers. Ze leiden naar de woonerven, waar zonder hoogteverschil, maar met verschillende klinkerverbanden en stoeptegels de plekken voor rijdende danwel geparkeerde auto's en voetgangers zijn gemarkeerd. In Beijum begint de sfeer van het woonerf in veel buurten al eerder en wordt er minder onderscheid gemaakt tussen de ruimte voor auto's, fietsers, voetgangers en spelende kinderen. In Beijum zijn de doorgaande fietsroutes in het groene hart losgekoppeld van het autoverkeer.

Stedenbouw en bebouwing

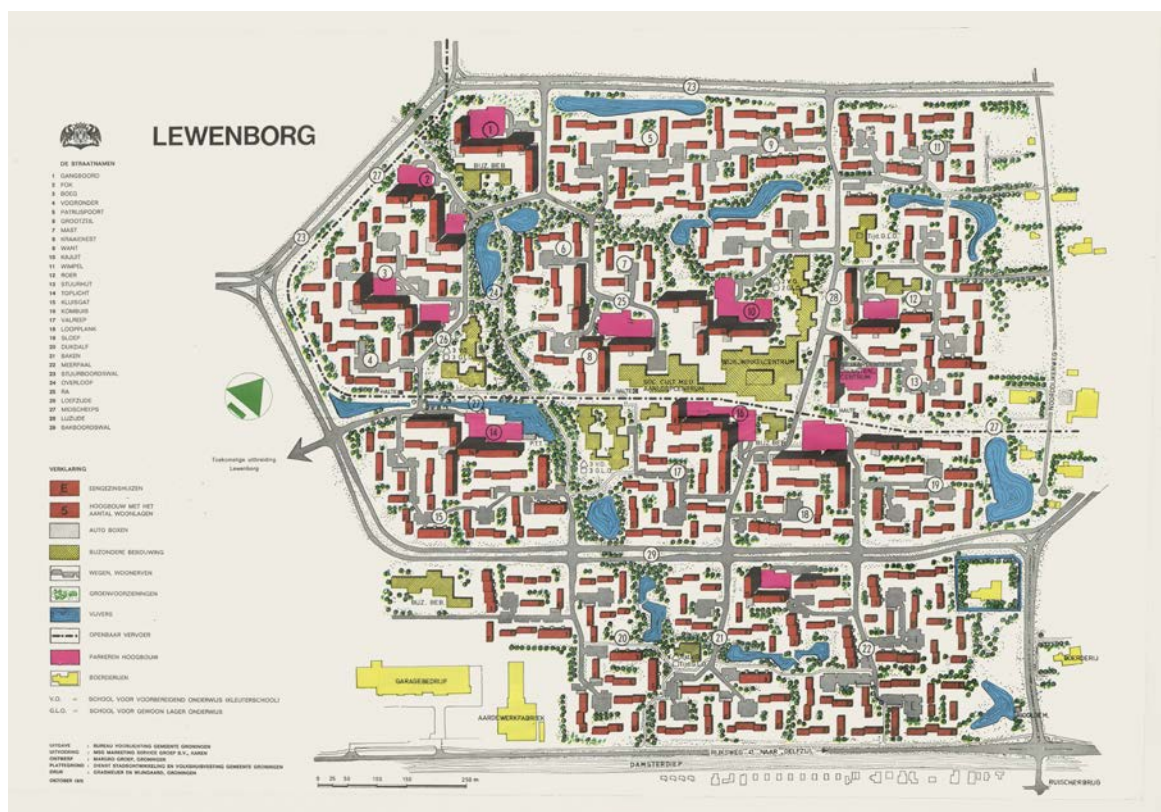
Beide wijken zijn onderverdeeld in buurten en vervolgens erven. Clusters van woningen zijn vaak door één architect of architectenteam ontworpen, waardoor er binnen de buurten vaak sprake is van architectonische samenhang. In Lewenborg is de bebouwing nog min of meer geordend op een orthogonaal stramien, waar de parkzones tussendoor spoelen. De woningbouw is opgebouwd uit korte rijen en langwerpige complexen, die zo gegroepeerd zijn dat ze de woonerven omkaderen.

Hier zijn hoog- en laagbouw gemengd; het antwoord op de (in de ogen van de ontwerpers) geïsoleerde hoogbouw uit de naoorlogse wijken. Wel werd de bebouwing in Lewenborg lager naar de randen, dus in het centrum waren meer hoge gebouwen. In Beijum kwam, als reactie op Lewenborg, veel minder hoogbouw. Hier zijn de woonhuizen losser gegroepeerd, in een waaierpatroon, aaneengeschakeld onder hoeken van 45° of met een steeds verschuivende rooiliijn, waardoor er een meer informeel ogend straatbeeld is ontstaan.

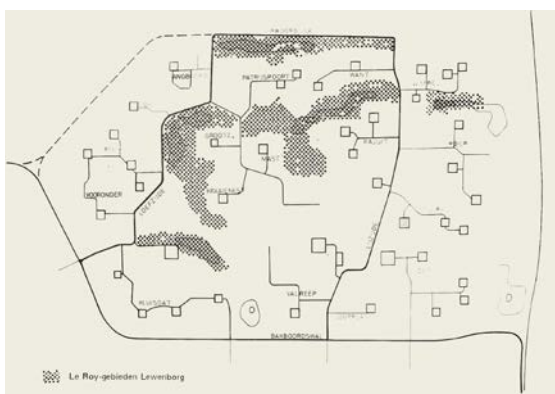
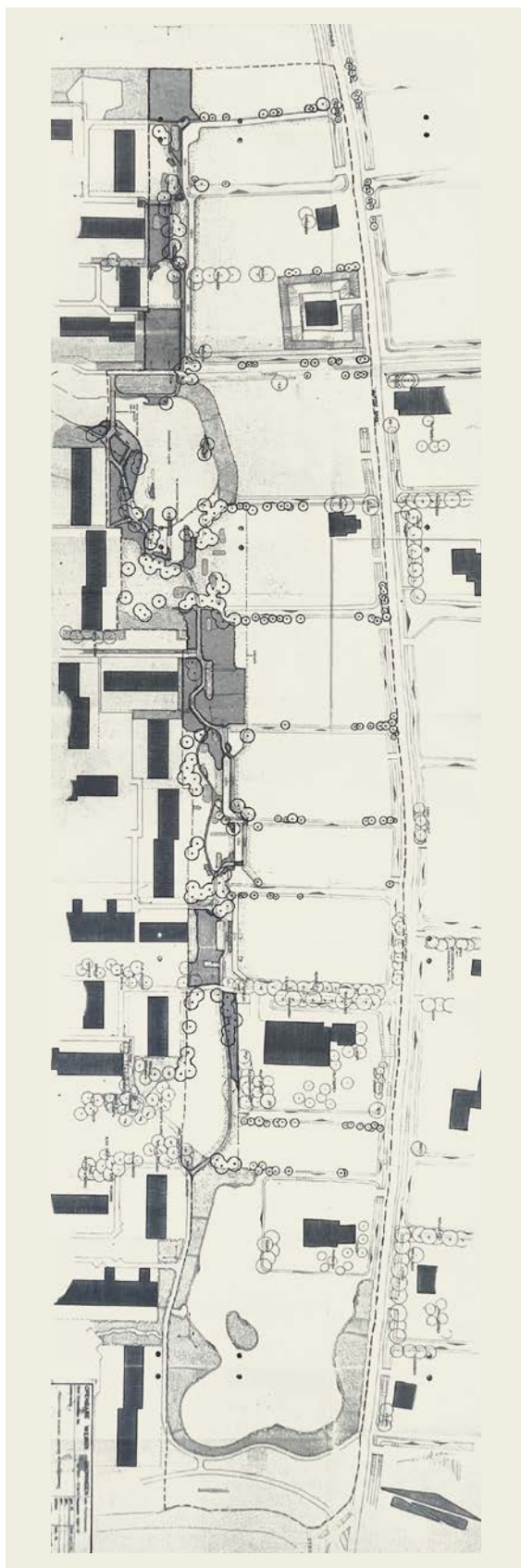
Landschap

Bovenwijken groen

Beide wijken hebben ontworpen groene randen, met daardoorheen fiets- en wandelroutes. Bij Lewenborg zijn dit doorgaans brede parkranden, met gazons, boomgroepen en beplanting die zichten op het buitengebied omkaderen. Beijum heeft smallere randen, het omvangrijke groen ligt hier in het hart. De randen van Beijum bieden fraaie vizieren op het buitengebied. In 1990 begon de aanleg van het stadsgewestspark Noorddijk (ook Kardingse genoemd), naar ontwerp van bureau B+B (Bart Brands en Mathieu Derckx). In het park werden naast vele recreatieve voorzieningen, ook de agrarische functie en een flink wandelbos opgenomen.

Kaart van Lewenborg, uitgegeven door Bureau Voorlichting van de gemeente Groningen, 1972. Bron: Groninger Archieven.

Links en boven: Landschapsplan voor de westelijke parkstrook van Lewenborg, door de Dienst Openbare Werken, 1981. Onder: kaartje van de 'Le Roy gebieden' in Lewenborg. Bron: Groninger Archiven.

Wijkgroen

Beide wijken hebben een forse landschappelijke structuur die tussen de buurten doorspoelt. In Lewenborg is een deel hiervan 'stadsnatuur', volgens de opvattingen van Louis le Roy. Hij maakte de weg vrij voor het eigen beheer van bewoners, om de relatie tussen mens en natuur te stimuleren. In Beijum is het niet de stadsnatuur, maar het historische landschap dat het groene hart vormt van de wijk. Door de wijk niet met zand op te spuiten zijn de cultuurhistorische gegevens van het landschap hier bewaard. Haaks hierop is van oost naar west een brede parkzone aangelegd, met afwisselend boomgroepen en weides. Op de schaal van de wijken moeten ook de waterstructuren genoemd worden. In Lewenborg zijn het vijvers, met weelderige oeverbegroeiing. In Beijum is het een doorgaande waterstructuur die door de wijk heen slingert.

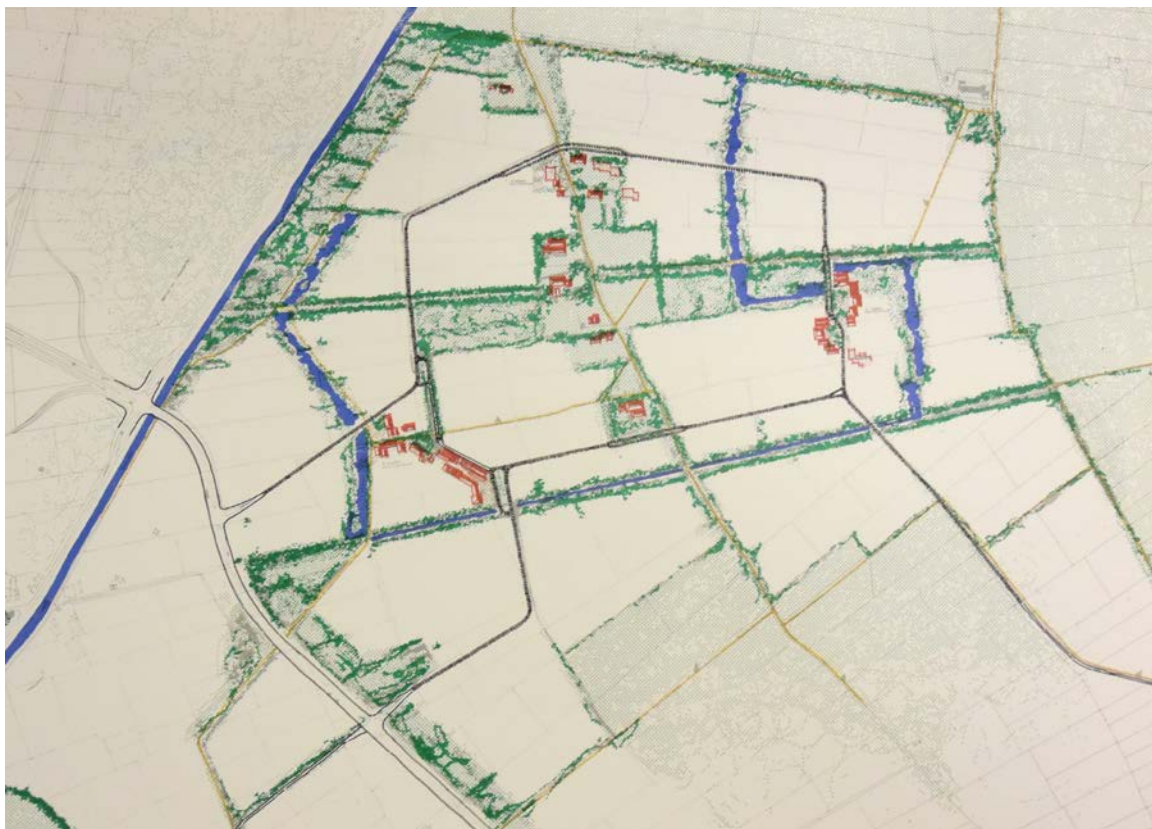

Schets van de groenstructuur en de voorzieningen in Beijum, 1973.

Bron: Groninger Archieven.

Buurtgroen

Op de schaal van de straten en erven begeleiden de bomen en plantsoenen de stedenbouwkundige opzet. De bomen zijn ingezet voor dakvorming boven parkeerplaatsen of het maken van een groene wand aan een stedenbouwkundige ruimte. Laanbeplanting en brede bermen met boomgroepen markeren de overgangen tussen buurten. De kleinschalige woonerven boden ruimte aan de jongste kinderen om te spelen, goed zichtbaar voor hun ouders vanuit de woonhuizen. De oudere kinderen konden uitwijken naar het grotere, avontuurlijke groengebied. Zoals de inwoners van Lewenborg in de stadsnatuur van Le Roy zelf aan de slag gingen met het vormgeven van hun buitenruimte, zo werden ook in Beijum de bewoners betrokken bij het ontwerp. Op inspraakavonden schetsten de inwoners samen hun ideeën en wensen die door de gemeentelijke landschapsarchitect werden uitgewerkt in ontwerpen voor zo'n veertig groene plekken. De wijkopzichter zorgde voor zand, bielzen, schoppen kruiwagens en de bewoners gingen zelf aan de slag.

Schets uit het bestemmingsplan met de structurerende elementen van Beijum, 1973. Bron: Groninger Archieven.

Het groene hart van Beijum.

Hoofdontsluitingsweg van Beijum.

Rand van Beijum met vizier op het buitengebied.

Rand tussen Beijum en Kardingebos.

Woonerf in Beijum.

Parkeren onder de bomen in Beijum.

Hoofdontsluitingsweg van Lewenborg.

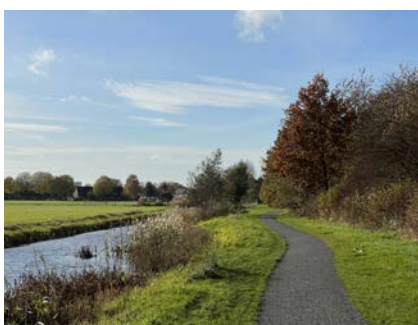
Woonstraat in Lewenborg.

Beplante overgang langs woonerf in Lewenborg.

Vijver in Lewenborg.

Blik vanuit Karding op Beijum.

Rand van Lewenborg vanuit het noorden. Foto's van SteenhuisMeurs

Ontwerpers

Landschap: Warnau Hofman Kalff tuinarchitecten
(Jan Kalff)

Stedenbouw en verkeer: Bureau Wissing,
Bureau Goudappel Coffeng en Grontmij

Periode

1972-1975

Familie

2. Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0

Hoofdstructuur

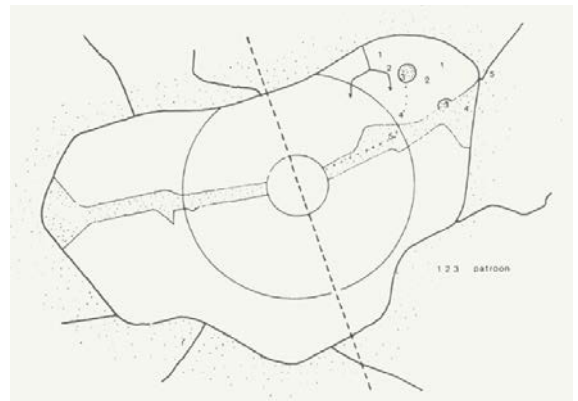
Houten-Noord heeft een rondweg buitenom, in plaats van een ringweg in het hart. Daardoor liggen de buurten dichtbij elkaar, zonder de barrière van het grote verkeer en met een fijnmazig netwerk van fiets- en wandelpaden als verbinder. Vanaf de rondweg zijn de verschillende wijken bereikbaar via een ruim aangeplant bomenplein. De automobilist komt achtereenvolgens op een wijkweg, buurtstraat en woonstraat. Tussen de wijken liggen landschappelijke overgangszones, die niet toegankelijk zijn voor de auto.

Stedenbouw en bebouwing

Houten-Noord is opgebouwd uit dertien wijken, die weer verdeeld zijn in 33 buurten van ieder zo'n 300 woningen. Elke buurt kreeg een eigen architect. Het toepassen van 'korte rechtstanden' (kleine woonblokjes) en het ontbreken van lange gevelwanden door knikken in het stratenpatroon zorgen voor een kleinschalig karakter. De architectuur is ondergeschikt aan de stedenbouwkundige opzet. Architectonische hoogstandjes zijn schaars, resulterend in een rustig straatbeeld waarin de landschappelijke elementen in het oog springen. In het centrum heeft de bebouwing een meer stedelijk karakter en zijn de gebouwen hoger. En langs de rand, bij de wijkentrees vanaf de rondweg, staan poortgebouwen.

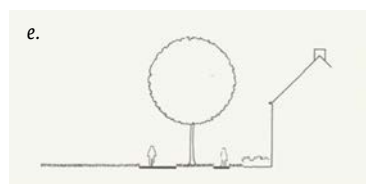
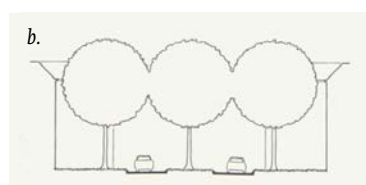
Landschap

De consequente inrichting van de buitenruimte maakt Houten-Noord een overzichtelijke en hele groene wijk. Net als de verkeersopzet is de groenstructuur hiërarchisch opgebouwd, van de grote tot de kleine schaal. De 3,5 km lange centrale groenzone, het topstuk van Houten, heeft een parkachtige aanleg en verwijst met de boomkeuze en hoogteverschillen naar het omliggende rivierenlandschap van de Kromme Rijn. Vervolgens heeft elke wijk een buurtpark. De basis is een uitgestrekt grasveld, geschikt voor divers gebruik, met langs de randen beplanting voor privacy en veiligheid: het park is een groene kamer in de buurt. En dan is er het groen op de schaal van de wegen, paden en erven. Alle routes en woonstraten hebben metersbrede berm en straatbomen. Bomen, hagen en grasstroken verzachten de overgang van bebouwing naar straat, van privé naar openbaar. Bomen zijn ingezet voor dakvorming boven parkeerplaatsen of het maken van een groene wand aan een stedenbouwkundige ruimte.³⁸ De fietsroutes tussen de buurten hebben een landelijk karakter door de knotessen.

Hiërarchie in de recreatieve voorzieningen van Houten-Noord.

Bron: tlu tuinarchitecten, 1984

Standaardprofielen

a. rondweg

b. wijkweg

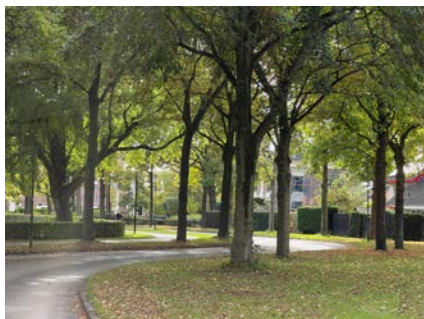
c. buurtstraat

d. woonstraat

e. drager (fiets)

Rondweg en wal.

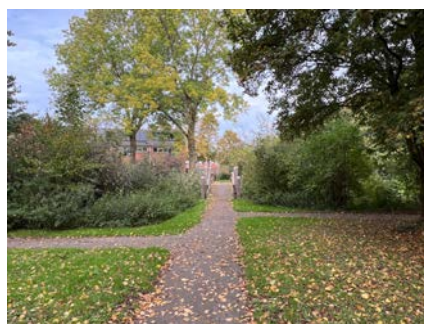
Bomenpleinen bij wijkentrees vanaf de rondweg.

Fietsroute door centrale groenvoorziening.

Centrum gezien vanuit de centrale groenzone.

Entree tot een buurt vanuit de groenzone.

Routes met brede bermen en bomenlanen.

Parkeren met beplanting ingebed in straatbeeld.

Voordeuren grenzen aan de fietsroute door de centrale groenzone.

Woonstraten met brede bermen en bomenlanen.

Boomgaard in de centrale groenzone.

Meeontworpen erfbegrenzing. Foto's van SteenhuisMeurs.

Ontwerpers

Landschap: Beplantingsdienst gemeente Apeldoorn (D. Bouman en H.R. Barkhof)
Stedenbouw en verkeer: Stedenbouwkundige Dienst voor de Oost-Veluwe (K. Liesker en W. de Stigter)

Periode

1972-1988

Familie

2. Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0

Hoofdstructuur

De wijk is opgezet als een krans van buurten rondom het centrale park, dat in het zuiden in verbinding staat met het buitengebied. Ruim rondom het park ligt een ringweg. Tussen de buurten liggen groene parkzones (aders). Elke buurt heeft een 'buurtmidden', een open groene ruimte met speelplekken waar ook de voorzieningen en scholen aan geschakeld zijn. De buurtmiddens zijn onderling verbonden met slingerende lanen.

Stedenbouw en landschap

De huizen zijn geordend in korte rijen of ketens, steeds met een net andere oriëntatie. Er zijn meer klassieke

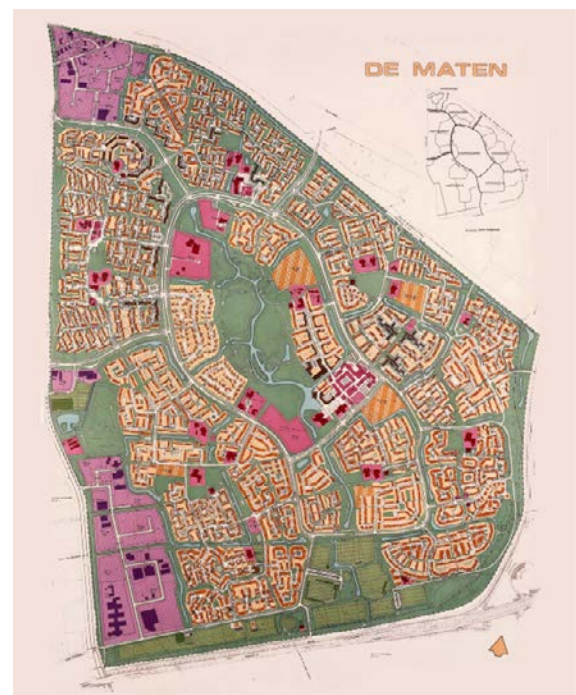
woonstraten, met trottoirs en voortuintjes, en woonerven en -brinken, waar de collectieve buitenruimte van gevel tot gevel reikt.

Landschap

De landschappelijke aanleg bepaalt op alle schalen, van hoofdstructuur tot erfgronden, de ruimtelijke beleving. Voor fietsers en voetgangers biedt het landschappelijke netwerk een vrijwel continue parkervaring. Enkele bestaande landschapsstructuren zijn opgenomen in de wijk, zoals de eikenlanen van de Ericastichting. Van grote ruimtelijke kwaliteit is de wijze waarop gelaagde beplanting (ondergroei, beukenhagen of kragen van heesters, bladerdekken van zomereiken en lindes) overgangen in de wijk begeleidt. De hiërarchie van de wijkstructuur is in de beplanting afleesbaar, net als in Houten-Noord. Bomenlanen van lindes, eiken, essen en esdoorns begeleiden de routes over rondweg en de buurtontsluitingswegen. De buurtmiddens zijn omgeven door rijen populieren. In het park is ruimte voor grotere bomen, zoals abelen en bruine beuken. Op verschillende plekken is met reliëf gewerkt, bijvoorbeeld bij de waterpartij langs de oostzijde van De Maten. De oever is onder een zeer flauwe helling aangelegd, om de relatie met het water te versterken.³⁹

Schematische weergave van de groenvoorzieningen. Bron: Bureau Voorlichting Apeldoorn, 1972.

Uiteindelijke aanleg van de Maten volgens het bestemmingsplan van 1977. De groene lob is smaller aan de zuidzijde. Bron: CODA.

³⁹ Interview met Henk Barkhof, 16 januari 2026.

Fietspad door het park begeleidt door iepen.

Kinderboerderij in oude hoeve in het park.

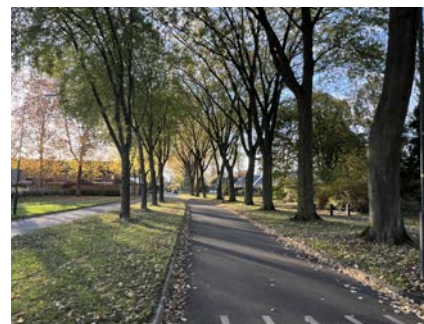
Uitgang van het park begeleidt door beukenhagen.

Groene ader tussen buurten, met lindebomen.

De rondweg begeleidt door vier rijen lindes.

Laan tussen de buurtmiddens met witte esdoorns.

Meer stedelijk winkelcentrum (met honingbomen).

Buurtmidden, omgeven door platanen.

Flauwe oevers, het water ligt achter de heg.

Woonstraat met lindes.

Woonerf met heuveltjes en iepen.

Woonerf met hartbladige elzen. Foto's van SteenhuisMeurs.

Ontwerpers

Landschap: R. van den Berg (RPD) en G. de Walcke (Gemeente Hilversum)
 Stedenbouw: Stedenbouwkundige Dienst gemeente Hilversum (o.l.v. directeur P.R. van Nifterik)

Periode

1971-1978

Familie

2. Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.o

Hoofdstructuur

De wijk bestaat uit een aantal buurten, bereikbaar via twee rondwegen (de Noorder- en de Zuidermeent). In het midden ligt een voorzieningencentrum. Langs de westflank ligt de 100 meter brede 'groengordel'. De verkeersstructuur is hiërarchisch geëeld, van hoofdontsluitingswegen, naar wijkstraten, naar woonstraten en -erven, naar fietspaden.

Stedenbouw en bebouwing

Per buurt is er een sterke architectonische samenhang (dezelfde architect). Dat het noordelijke deel eerst ontworpen is, is te zien aan de verkaveling en woningtypen: korte rijen van woningen met doorgaande zadeldaken aan woonstraten en -erven. In het zuidelijk deel is een meer organische verkaveling met geschakelde woningen en bochten in de woonstraten.

Landschappelijk overgangsgebied

De Hilversumse Meent lag in een van de zeven bufferzones uit de Tweede Nota, tussen Amsterdam en het Gooi, 'waar het gevaar van aaneengroeien [van stedelijk gebied] dreigt'. Het voornemen om de Meent toch te bebouwen leverde veel protest op, ook van Natuurmonumenten. In het Gooiakkoord van 1969 werd afgesproken dat de helft van de Meent bebouwd zou worden (1.650 in plaats van 4.000 woningen) en met een 'landschappelijke overgangszone' op het buitengebied zou aansluiten. Het denken op de grotere landschappelijke schaal is herkenbaar in de contour van het overgangsgebied, met aan de buitenflank rechthoekige nissen in de bosrand. Rien van den Berg: 'Die nissen waren in onze ogen geschikt voor de herverkaveling van het agrarisch gebied. Het had precies de maat om er een boerderij neer te zetten.'⁴⁰

Landschap

Net als de verkeersstructuur is ook de groenstructuur geëeld: van de parkzone langs de westrand via groene vingers tussen de wijken tot beplante achterpaden en speelvelden. Alle routes zijn ruim opgezet, met brede groene bermen, beplante overhoeken, straatbomen en heester- en haagranden. In de parkzone langs de westrand zijn twee overgangen verwerkt. In het noorden sloot het sortiment aan op het veenlandschap, in het zuiden op de sfeer van de 's-Gravenlandse buitenplaatsen (o.a. beuken). Ook werd van west naar oost de overgang gemaakt met de waterpartijen als verbindend element, van het landschap (met weinig mensen) naar de wijk, met wandelpaden voor de bewoners.

De overgangszone met het noordelijk deel van de verkaveling van De Meent, Groen (1978) nr. 6, p. 185.

⁴⁰ Gesprek met Rien van den Berg, 16 mei 2025.

Rand van de Meent gezien vanuit buitengebied.

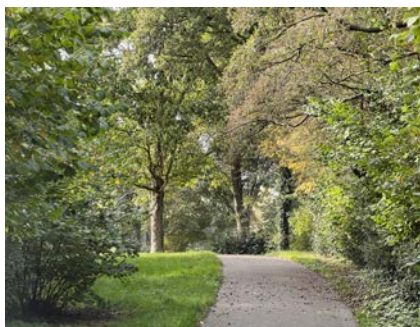
Rand van de Meent gezien vanuit het park zelf.

Wandelpad door het park.

Route vanuit het park naar de wijk.

Route door een van de groene vingers.

Route door een van de groene vingers.

Hoofdontsluitingsweg Noordermeent.

Openbare groene ruimte tussen de huizen.

Geclusterd parkeren, ingebed met beplanting.

Beplante overhoeken en diverse straatbomen.

Woonerf.

Experimentele woningbouw. Foto's van SteenhuisMeurs.

Ontwerpers

Stedenbouw: Projektburo Almere (o.a. Dirk Frieling, Jan Frans de Hartog, Brans Stassen)
Landschap: Projektburo Almere (o.a. Hans Laumanns, Jan Wouter Bruggenkamp, Christian Zalm)

Periode

1972-1990

Familie

2. Ontworpen vanuit de wijkgedachte 2.0

Hoofdstructuur

Almere is opgezet als een meerkernige stad, waarvan Haven de eerste was. Elke kern heeft een eigen hart. Haven ligt aan het Gooimeer en is geïnspireerd op de historische Zuiderzeestadjes.⁴¹ De gracht in het centrum is afgeleid van de gracht van Edam.⁴² De wijk ligt beschut in het polderlandschap en wordt omgeven door een brede parkzone. De wijk is ontsloten via de centrale rondweg, van waaruit wijk- en buurtstraten naar de woonerven en woonstraten leiden.

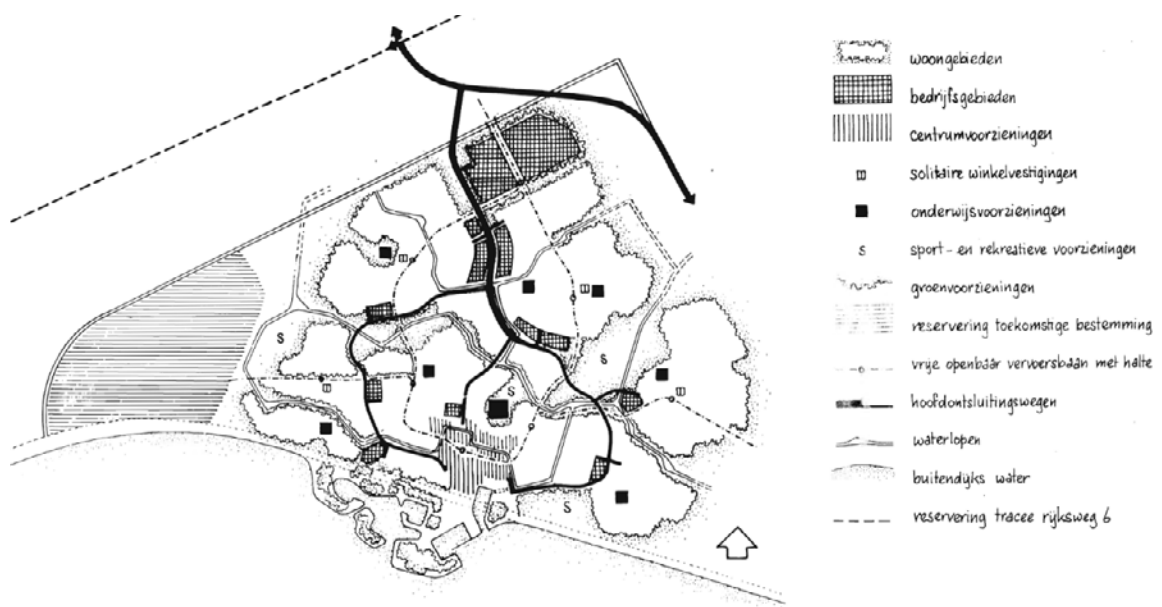
Stedenbouw en bebouwing

De bebouwing is georganiseerd in herkenbare woongebieden met onderlinge variatie. In het centrum is de bebouwingsdichtheid hoger dan langs de randen van de wijk. Vaak vormt de woningbouw een bijna gesloten bouwblok met schuine hoeken en één open hoek, die

toegang biedt tot het door achtertuinen omsloten collectieve middenerf. Net als op de schaal van de wijk in de polder ging het in de woonomgeving steeds om de juiste balans tussen geborgenheid en vrijheid. Een goed voorbeeld is De Werven, de eerste woonbuurt van Almere, ontworpen door Joop van Stigt. De strengen van woonhuizen liggen als klaverbladen rondom collectieve hofjes.

Landschap

De landschapstructuur was een hoofdingrediënt in het scheppen van een attractief en lommerrijk woonmilieu, dat (met name) Amsterdammers naar Almere moest trekken. Op elke schaal zijn brede beplantingszones ingezet om ruimte te scheppen en overgangen te markeren: tussen de wijk en het landschap, tussen de buurten in de wijk, tussen huizenclusters en tussen de straat en de privétuin. Rondom de wijk ligt een parkzone van een halve kilometer breed, met wandelbossen, sportvelden en parken. Karakteristiek zijn de vier complexen van stadsweddes in deze rand. Hier kunnen inwoners van Haven zelf dieren houden. Vanuit de rand reiken drie parklobben tot het hart van de wijk. Deze uitlopers zijn zodanig gesitueerd dat ze binnen 5 minuten lopen van de woningen bereikbaar zijn. Ten westen van het centrum ligt het Kromslootpark, waar Laumanns een informele, romantische inrichting ontwierp met slingerende paden en gebogen waterpartijen.

Schematische weergave van het plan voor Almere-Haven. Bron: Nawijn, Laumanns en Verbeek, 1974.

41 Projektburo Almere, 1974.

42 Interviews met Hans Laumanns en Jan Frans de Hartog, Van den Berg, 2009.

Parkrand rondom de wijk.

Stadsweides in de noordelijke parkrand.

Woningen in Haven gezien vanuit de oostelijke parkrand.

Een singel, onderdeel van de hoofdwaterstructuur.

Begraafplaats ontworpen door C. Zalm.

Gracht in het centrum, begeleid door leilindes.

Buurtontsluitingsweg, begeleid door bomenlanen.

Brede bermen tussen huizenclusters.

Woongebouwen bij de dijk langs het Gooimeer, gezien door een woud van grauwe abelen. Foto's van SteenhuisMeurs.

2.3 Voortbouwen op de regionale typologie

In deze wijken zijn de gebiedseigen kenmerken van het landschap en de dorpen zorgvuldig bestudeerd en op een nieuwe manier samengebracht. De eigenschappen van deze wijken verschillen sterk, in overeenstemming met de ondergrond. Daarom onderscheiden we hier twee subgroepen: wijken op de zandgronden en in de polders.

2.3a Pittoreske aanleg op de zandgronden

Hoofdstructuur

Deze wijken zijn geïnspireerd op de morfologie en de informele structuur van de zanddorpen. Ze kunnen worden gelezen als een bebouwd landschap met clusters woningen rondom brinken en erven. Veelal zijn de aanwezige historische structuren in de wijkopzet opgenomen als centrale groene zones, zoals het beekdal en de brink in De Hellen, Goirle. De verkeersstructuur bestaat uit korte straten; langere straten zijn met bochten optisch verkort. Verder zijn brede achterpaden die het algehele gevoel van ruimte ook tussen de huizen door voortzetten.

Stedenbouw en bebouwing

De verspringende rooilijnen, steeds wisselende oriëntatie van de huizen, ruime tuinen en de nonchalante inrichting van de buitenruimte bepalen het karakter van deze wijken. Verkeer, spelen en beplanting zijn in dezelfde buitenruimte gecombineerd. In de straatprofielen zijn vaak geen trottoirs. Beplante gebieden en woonstraten gaan terloops in elkaar over. De woningen zijn losjes om de erven en straten gegroepeerd. Het zijn grotendeels eengezinswoningen, met veel variatie in de opbouw van het bouwvolume. Typisch zijn de woonerven in de buurten E en F van Bijvanck in Blaricum, ontworpen door landschapsarchitect Jan Kalff. Kalff beoogde hier iets anders dan het 'korset' van de woonerven die hij elders zag, met bielzen en bloembakken.⁴³ In Bijvanck ontwierp hij collectieve erven met een meer ontspannen inrichting en marges van gras en bomen.

Landschap en beplanting

Overeenkomstig met de informele routing zijn er geen overheersende lineaire groenstructuren en -wanden. De beplanting is hier samengebracht in gemengde randen van heesters en informeel geplaatste bomen en boomgroepen. De beplanting is vaak afgeleid van de kenmerkende structuren en soorten op de zandgronden.

Voorbeelden

Bijvanck E en F in Blaricum, Gele Hoeve in Molenhoek, Rosmalen en De Hellen in Goirle

2.3b Herbergzaamheid in de polder

Hoofdstructuur

Het ontwerpen vanuit de lokale karakteristieken leverde in de polder een geheel andere orde van wijken op. De hoofdstructuur hier is een stevig raamwerk. De kenmerken van het bestaande landschap werden overgenomen: de verkaveling en lange, rechte lijnen van de dijken, de weteringen, de poldersloten en de bomenrijen. De ruimtelijkheid van de polder is herkenbaar in de weidse opzet van de centrale groenvoorzieningen. Ook in deze wijken werden bestaande structuren opgenomen in de wijkaanleg. In Groot Achterveld in IJsselstein zijn de verschillende verkavelingspatronen en het bestaande dorpslint van het buurtschap Achtersloot opgenomen in het plan.

Stedenbouw en bebouwing

Binnen het raamwerk van wegen en wateren is de bebouwing verdeeld in blokken. Langs de hoofdwegen zijn de straatwanden meer aaneengesloten en vaak iets hoger. Ook langs de woonstraten benadrukken doorlopende zadeldaken de rechte lijnen. Tussen de blokken liggen kleinere rechthoeken met plantsoenen, trapveldjes en parkeerterreinen, ingebed met hagen en bomenrijen. De woningtypologie varieert, van rijtjeshuizen met twee verdiepingen en een zolder tot ruimere vrijstaande woningen met carports of garages.

Landschap

Het raamwerk van water en wegen is als aanleiding genomen om door de wijk een doorgaande groenstructuur aan te leggen. Bomenrijen, beplantingsstroken en groene bermen begeleiden de rechte lijnen. Samenhang in deze wijken wordt verkregen door lange lanen met elk een eigen boomsoort. In de kleinere woonstraten is de beplanting informeler, door een spreiding van gevarieerde straatbomen. Over het raamwerk zijn vaak verbindende structuren geprojecteerd, zoals in Groot-Achterveld. In Zevenkamp is de Ommoordse Tocht opnieuw uitgegraven en drastisch verbreed tot de centrale as van de wijk.

Voorbeelden

Zevenkamp in Rotterdam en Groot Achterveld in IJsselstein, Purmer-Noord en -Zuid in Purmerend

Ontwerpers

Landschap: Warnau Hofman Kalff tuinarchitecten
(Jan Kalff)

Stedenbouw: Frans Maas, Bureau Wissing

Periode

1973-1979

Familie

3a. Voortbouwen op de regionale typologie:
pittoreske aanleg op de zandgronden

Hoofdstructuur

Wijken E en F zijn onderdeel van een door prof. Frans Maas ontworpen woongebied, de Oostermeent. De hoofdwegenstructuur en de omringende geluidswal van Bijvanck komen voort uit dit plan. Met bureau Wissing ontwierp Kalff achter deze wal een stedenbouwkundige opzet waarin verkeer, groen en spelen werden samengebracht in één buitenruimte, in plaats van een gescheiden systeem. Hier werd de hele wijk een erf. Al het verkeer is ondergebracht in één profiel, resulterend in een grote mate van ontspanning in het woonmilieu.

Stedenbouw en bebouwing

De woonhuizen vormen geschakelde slingers in de wijk. De vele bochten ronden de korte zichten over de woonerven af, resulterend in het kleinschalige en landschappelijke karakter. De architectuur is ingetogen, met gedekte kleuren en een samenhangend materialenpalet, ondergeschikt aan de inrichting van de buitenruimte.

Landschap

Kalff wenste in Bijvanck een grote mate van informaliteit te bereiken. De buurt zou een aaneengesloten woonerf worden, een 'boerendorps steengebied door gevarieerde straatbehandeling, hagen, graspleintjes, overhoeken' en 'verwaarloosbare inheemse beplanting in brede bermstroken'.⁴⁴ Tekenend is de terloopse overgang tussen de klinkerbestrating en de onderbegroeiing. Straatbomen, hagen en lage muurtjes omkaderen verschillende functies in de buitenruimte (rijden, spelen, parkeren). Voor de jonge kinderen zijn er de private achtertuinen, tussenpaden en speeltoestellen. De oudere kinderen konden terecht in de zuidelijke rand van de wijk, een ruig, betreedbaar gebied geïnspireerd op het Gooise landschap. Kalff liet de hoge wal uit het plan van Maas beplanten met eikenbomen in een los patroon.

Schematische weergave van Bijvanck, Warnau Hofman Kalff, 1973. De rode lijnen zijn voetgangersroutes, de zwarte stippellijnen duiden op het fietsverkeer.

Bron: Steenhuis, 2004.

44 Schets van profielen door Kalff, in: Claringbould e.a., 2015.

De wijk als een doorlopend woonerf.

Informele wandelpaden tussen de huizen.

Parkeren onder de bomen.

Openbaar groen, omkaderd door lage hagen.

Muurtjes omkaderen speelplekken in de wijk.

Beplante erfgrenzen en straatbomen.

De wijk gezien vanuit de weelderige zuidrand.

Wandelpaadje door het ruige gebied aan de zuidzijde van de wijk. Foto's van SteenhuisMeurs.

Ontwerpers

Landschap: André van den Eerenbeemt
Stedenbouw: Bureau Wissing

Periode

1973-1980

Familie

3a. Voortbouwen op de regionale typologie:
pittoreske aanleg op de zandgronden

Hoofdstructuur

In het organisch ogende stratenpatroon en de verkaveling van De Hellen is de morfologie van de oude Brabantse zanddorpen te herkennen. Hier geen rechte straten, maar terloopse bochten, licht slingerende paden, eikenlanen en beekdalen. Het dorpse karakter wordt versterkt door het gegeven dat de stedenbouwkundige en landschappelijke aanleg de oude structuren in het landschap volgt. In het dictaat 'De cultuurhistorie als inspiratiebron voor verdere ontwikkeling van stad en dorp' (1986) beschreef landschapsarchitect Van den Eerenbeemt hoe de sporen van een Frankische nederzetting de basis vormden. De 'plaatse' (Brabantse brink), landwegen en bestaande bebouwing werden opgenomen in de wijkaanleg.⁴⁵ Tussen de brink en het beekdal ligt een voorzieningencentrum. De verkeersstructuur bestaat uit hoofd- en woonstraten, steeds bestraat met betonklinkers, nooit met asfalt. In vergelij-

king met de andere wijken in deze familie hebben de straten van De Hellen een klassieker profiel, met rijbanen voor auto's en fietsers en iets verhoogde trottoirs voor voetgangers. Door de wijk lopen meerdere vrijliggende fiets- en wandelpaden, losgekoppeld van de autoroutes. Ze liggen langs de voorzijdes van de huizen, wat ten goede komt aan de routebeleving en sociale veiligheid.

Stedenbouw en bebouwing

De verkaveling heeft een informeel karakter. Zoals boerderijen van oudsher losjes rondom een brink zijn gegroepeerd, staat de bebouwing hier onder steeds net een andere hoek aan de straat. De woonhuizen vormen architectonische clusters, ontworpen door verschillende architecten. Ze zijn geschakeld rondom verschillende typen buitenruimte, zoals een gezamenlijk plantsoen, een brinkachtige groenzone of een woonstraat.

Landschap

Het landschappelijke casco is de belangrijkste kwaliteit van deze wijk. Langs de noord- en westrand is de wijk afgeschermd door een opgeworpen wal en een brede parkzone. Aan de zuidzijde vormt de met eiken beplante Eikenlaan de grens. Centraal in de wijk liggen de met een dubbele rij eiken beplante oude brink en de beekdalen, met veel inheemse vegetatie.⁴⁶ De beplanting in de woonstraten en -hoven zelf heeft een meer stedelijk/gecultiveerd karakter, met strakke hagen en heester-vlakken en ritmisch geplaatste bomen.

Historische landschapsstructuren. Bron: Van den Eerenbeemt, 1986.

Plattegrond van de wijk. Bron: De Jong, 1985.

⁴⁵ Van den Eerenbeemt, 1986, pp. 24-31.

⁴⁶ De Jong, 1985, p. 295.

De brink (Frankische Driehoek).

Een van de centrale groenzones.

Huizen maken adres aan de centrale groenzone.

De brede, beplante westrand van de wijk.

Voetgangersroute.

Fietsroute.

Variatie in de straatwanden.

Beplante woonstraten en -paden.

Parkeren rondom een plantsoen.

Doorwaadbare woonblokken.

Variatie in de straatwanden.

Overgang van woonpad naar plantsoen.

Ontwerpers

Stedenbouw en landschap: P.A.M. Buys en B. van der Vliet, tuin- en landschapsarchitecten
 Architectuur: Van de Berg, W.J.J. Croonen, P.W. de Graaf, J.G. Pruyn, G.M.C. Wijnen

Periode

1971-1978

Familie

3a. Voortbouwen op de regionale typologie:
 Pittoreske aanleg op de zandgronden

Hoofdstructuur

De Gele Hoeve is een villawijk met 180 woonhuizen van verschillende typen, onderdeel van de grotere wijk Molenhoek. Er is geen hiërarchie van routes, elke vorm van verkeer maakt gebruik van dezelfde buitenruimte. De woningen zijn ontsloten via een stelsel van straten en buitenruimtes met eenvoudige profielen en uitbundige beplantingsstructuren.

Stedenbouw en bebouwing

De huizen zijn per type gegroepeerd tot ensembles, steeds met kleine verschuivingen in de rooiliijn en/of oriëntatie. Er is sprake van een sterke architectonische samenhang, door de toepassing van dezelfde vormtaal, bakstenen en grijze dakpannen.

Landschap

De buitenruimte heeft een informele inrichting, alsof de woningen in een parkbos staan. Er zijn geen trottoirs en de overgang tussen privé(tuin) en openbaar is steeds mee-ontworpen, met muurtjes, borders en hagen. Geparkeerde auto's staan op eigen terrein, onder bladerdakken, tussen beplantingsvakken, maar nooit in parkeervlakken. Elke straat heeft door het sortiment van bomen een eigen karakter. Daarnaast zijn er de ruime achterpaden, al eerder genoemd in dit onderzoek. Hier staan informeel geplaatste, gemengde en inheemse soorten, zoals berken, krentenbomen, taxusstruiken en klimop.⁴⁷

Ontwerp groenstructuurplan, 1974. (De bebouwing is niet conform deze tekening uitgevoerd). Bron: Steenhuis, 2008, p. 134.

47 Steenhuis, 2008, pp.133-140.

Entreestraat van Gele Hoeve.

Woonstraat met berken en begroeide bermen.

Woonstraat met linden en lage hagen.

Woonstraat met haagbeuken.

Centrale groenzone met abelen.

Een achterstraat, ook landschappelijk ingericht.

Parkeren op eigen terrein tussen de bomen en tuinbeplanting.

Parkeren op straat tussen de straatbomen en bermen.

Parkeren ingebed tussen hagen en onder bladerdek. Foto's van SteenhuisMeurs.

Ontwerpers

Stedenbouw: Bureau B+B en Abma, Hazewinkel & Dirks
 Landschap: Bureau B+B en Eijkelenboom, Gerritsen & Middelhoek

Periode

1977-1985

Familie

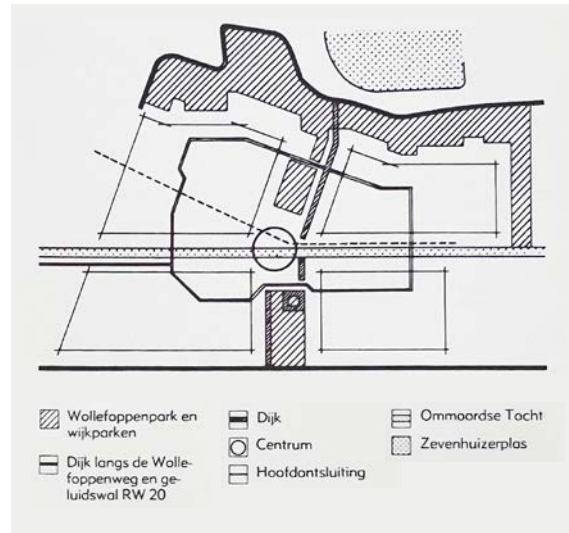
3b. Voortbouwen op de regionale typologie:
 herbergzaamheid in de polder

Hoofdstructuur

In de hoofdstructuur van Zevenkamp is aansluiting gezocht op de kenmerken van de omliggende polders. De ontwerpers in 1979: 'Er was geen aanleiding om een andere dan een rechtlijnige vormtaal te introduceren.'⁴⁸ Het resultaat is een stevig raamwerk. Het verkeer wordt via de centrale rondweg, de Zevenkampse Ring, naar het centrum of de woonstraten begeleid. De Ommoordse Tocht werd na het opspuiten van de bouwlocatie opnieuw uitgegraven en verbreed, als drager van de wijkaanleg.

Stedenbouw en bebouwing

De wijk is opgedeeld in buurten rondom het winkelcentrum in het hart. Hier geen 'experimenten met het woonerf uit de jaren zeventig', maar 'weer een vertrouwde inrichting' van 'straten met stoepen, bomen en een rijweg', aldus Riek Bakker van Bureau B+B in 1985.⁴⁹ Er zijn vooral grondgebonden huizen in lange rijen langs de randen en kortere blokken in het binnenste van de buurt. De zichtlijnen over de rechte straten worden benadrukt door de doorlopende zadeldaken.

Hoofdstructuur van Zevenkamp. Bron: Bakker, 1985.

Landschap

De landschappelijke buitenruimte is hiërarchisch van opzet: van het 1700 meter lange stadsdeelpark in het noorden (het Wollefoffen-park), via wijkparken, naar buurtparken, naar straatgroen. In Zevenkamp worden deze structuren verbonden met opgeworpen dijken van noord naar zuid, beplant met dubbele rijen populieren. Verder zijn er meerdere singels, noodzakelijk vanwege de diepe ligging van de voormalige polder. De boomsoorten werden vastgelegd per type buitenruimte: wilgen langs de Ommoordse Tocht, platanen langs de singels, linden langs de Ring, kastanjes langs de metro en op de winkelpleinen, hemelbomen langs de buurtontsluitingswegen en vooral acacia's maar ook andere soorten in de woonstraten.⁵⁰

Ontwerp Wollefoffenpark en noordelijke wijkpark. Bron: B+B.

⁴⁸ Steenhuis, 2010, p. 166.

⁴⁹ Bakker, 1985, p. 14.

⁵⁰ Bakker, 1985, p. 16.

Wijkpark verbonden met het Wollefoppenpark.

Singel met laanbeplanting.

Wijkpark aan de noordzijde.

Route over een 'dijk' naar het Wollefoppenpark.

Populieren op een van de imitatiedijken.

Woonstraat met markante straatbomen.

Vijver met schaatssteiger.

Parkeren ingebed tussen hagen en onder bladerdek.
Foto's van SteenhuisMeurs.

Ontwerpers

Stedenbouw en landschap: Bureau Zandvoort (Y. Feddes, M.J. van Ansem, R. Stuffers, J. van Veelen)

Periode

1982-1995

Familie

3b. Voortbouwen op de regionale typologie: herbergzaamheid in de polder

Hoofdstructuur

De hoofdstructuur van Groot Achterveld is gebaseerd op de ondergrond en de verkaveling van het cultuurlandschap. Op de stroomrug aan de oostzijde werd de blokverkaveling overgenomen in de bebouwingsstructuur, doorsneden door drie oost-west georiënteerde singels met brede oevers en bermen. Op de komgronden aan de westzijde van de wijk waren het de lange lijnen van de slagenverkaveling die de dragers van het nieuwe woongebied vormden.⁵¹ De gebieden lagen aan weerszijden van het lintdorp Achtersloot, dat in het geheel in de nieuwe wijk werd opgenomen. De licht slingerende weg, bermsloten, erven, beplantingen en het dorpse karakter bleven behouden. Het westelijk deel van de wijk wordt doorkruist door twee kaarsrechte zichtassen, ingekaderd met beplanting, op de kerktoeren van IJsselstein. Auto's betreden de wijk via de centrale rondweg. Vanaf daar zijn de woonstraten ontsloten.

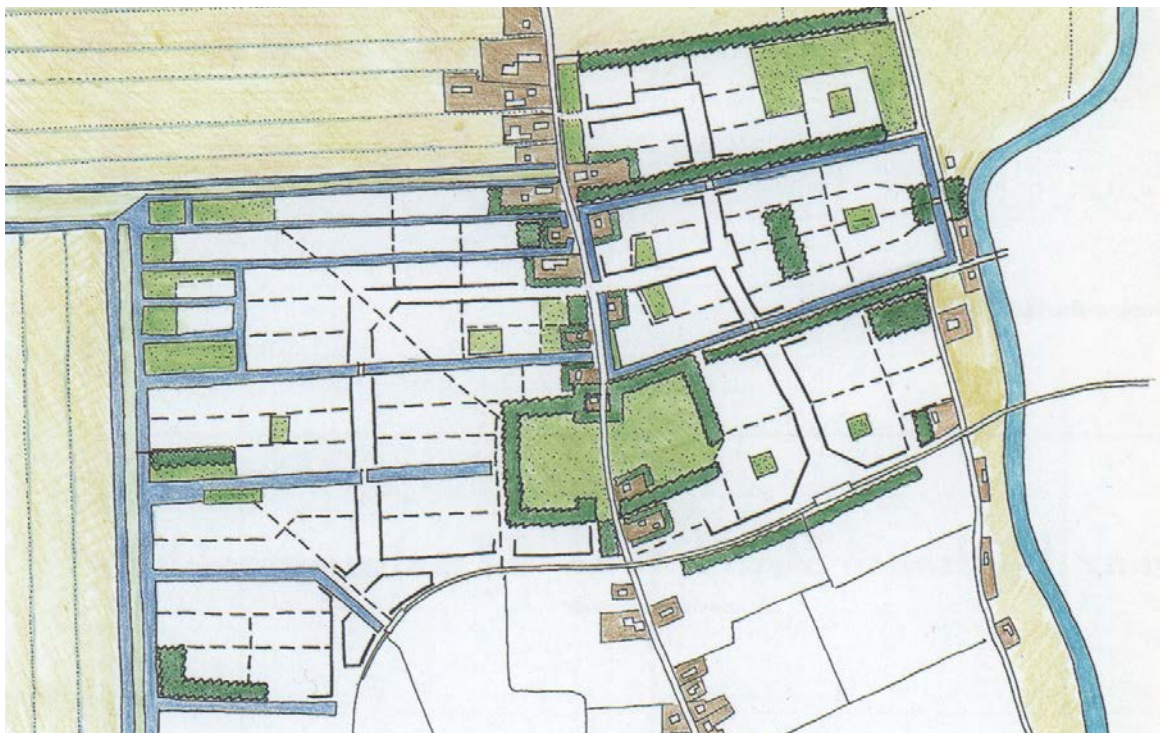
Langs de singels liggen wandelpaden. De randen van de wijk worden gevormd door singels en laanbeplanting. Vanaf de noordwesthoek is er panoramisch uitzicht op het buitengebied.

Stedenbouw en bebouwing

De woonhuizen zijn gegroepeerd in korte rijen op een orthogonaal stramien. Samen omkaderen ze hofjes met speeltuinen en grotere rechthoekige groenzones. De volume-opbouw met bergingen, garages, uitbouwen en hoogteaccenten op de straathoeken verzachten de rechtlijnigheid van de wijk.

Landschap

Het landschap is geordend in wijkgroen, buurtgroen en straatgroen. Het wijkgroen ligt langs de randen en singels, met laanbeplanting en oeverbegroeiing, en een groter park aansluitend op het zuidelijk deel van het oude lint. Hierin zijn met een aantal geometrische landschapselementen verschillende plekken gemarkeerd, zoals een boomgaard omgeven door een haag, en een markante bomenkring op een ronde wal net ten westen van het lint. Het buurtgroen is verspreid over meerdere hofjes, plantsoenen en trapveldjes, ingebed tussen de woonstraten. En het straatgroen (bermen, bomenrijen, heestergroepen) begeleidt de overgang tussen privé en openbaar, tussen de rijbaan en het wandelpad en tussen rijdende en geparkeerde auto's.

Uitbreidingsplan Groot-Achterveld, 1982. Bron: archief Yttje Feddes.

⁵¹ Interview met Yttje Feddes, 28 oktober 2025.

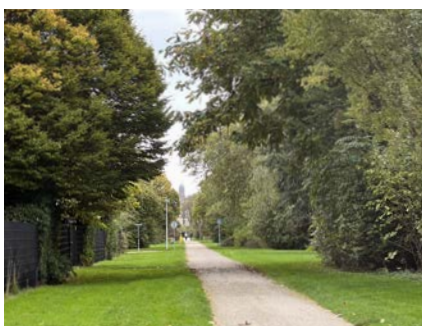
De lichtgeknikte lijnen verwijzen naar de blokverkeveling.

De lange lijnen van de slagenverkeveling.

Het dorpslint van Achtersloot is opgenomen in de wijk.

Lange zichtlijn op de kerktoeren.

Tweede zichtlijn op de kerktoeren.

Beplante singel als grens met het buitengebied.

Centrale parkzone met bomenkring.

Parkeren ingebed met bomenrijen en bermen.

Rondweg begeleid door bomen.

Wandelpad langs een van de singels.

Woonhuizen direct aansluitend op parkzone.

Straathoecken gemarkeerd met hoogteaccenten in de bebouwing. Foto's van SteenhuisMeurs.

2.4 Het woonlandschap als besloten, collectieve tuin

Hoofdstructuur

Deze buurten zijn opgebouwd uit ketens van gebouwen in een landschap of tuin. In de stedenbouwkundige ordening is de routing secundair aan de positionering van gebouwen en buitenruimte. Dat kan betekenen dat de wegen als parkroutes in het landschap liggen, losgekoppeld van de gebouwen, zoals in het Teesinkbos in Boekelo. Of dat de vorm en de begrenzing van de buitenruimte niet door de doorgaande lijnen van een route, maar door de rooilijnen van de gebouwen wordt bepaald, zoals bij de Menthenberg in Arnhem en de Krekenbuurt in Zwolle.

Stedenbouw en bebouwing

Deze buurten zijn vanuit een sterke samenhang in architectuur ontworpen. De stedenbouwkundige opzet is bepaald door de wijze waarop de gebouwen zijn geschakeld. De ketens van gebouwen omkaderen collec-

tieve ruimtes en tuinen. Vaak is de woningbouw experimenteel, met open plattegronden, split-levelverdiepingen en patio's in het hart.

Landschap

Deze buurten zijn vaak, maar niet allemaal, gerealiseerd op voormalige landgoederen en buitenplaatsen. Ze zijn sterk naar binnen gekeerd en ingekaderd door een forse rand van opgaande beplanting en bomen, vaak al bestaand. Daarbinnen ligt een collectieve tuin met een grote variatie van open- en beslotenheid en in het sortiment. Het karakter van de tuin verschilt per wijk. In Teesinkbos is het parkachtig, met aaneengesloten gazons, randen van opgaande beplanting die steeds een ander zicht inkaderen. Uytenbosch in Baarn is meer tuinachtig. Hier nam tuinarchitect J.J. Haspels het bestaande reliëf over en beplante dit met een uitzonderlijk uitgebreid sortiment.

Voorbeelden

Teesinkbos in Boekelo, Uytenbosch in Baarn, Menthenberg in Arnhem, de Clusterwoningen in Doorwerth en Krekenbuurt in Zwolle

Ontwerpers

Architectuur, stedenbouw: J.A., D.E. en C.F. Wentink,
Landschap: J.J. Haspels, ondersteund door
H. Hofman-Kuper

Periode

1972-1977

Familie

4. Het woonlandschap als besloten, collectieve tuin

Hoofdstructuur

Op de plek van deze buurt van 40 woningen stond voorheen de buitenplaats Uytenbosch. De bomenranden zijn behouden en gebruikt om het moderne woonlandschap in te bedden in het Baarnse Bos, een aaneenschakeling van afzonderlijke buitenplaatsen tegenover Paleis Soestdijk. De woningen zijn losjes langs de randen van het voormalige landgoed geschakeld. Ze zijn bereikbaar via een collectieve inrit vanaf een zijstraat van de Amsterdamse Straatweg. De wegen slingeren langs de carports. Ze hebben een eenvoudige inrichting van betonklinkers en zijn bedoeld voor gedeeld gebruik door auto's, fietsers en voetgangers. Door de collectieve tuinaanleg lopen enkele smalle wandelpaadjes.

Stedenbouw en bebouwing

Het architectenbureau van vader en zijn twee zoons Wentink ontwierp ketens van geschakelde split-levelwoningen langs de noord- en zuidrand van het voormalige landgoed. De hoogteverschillen en verspringende rooilijnen doen mee met het reliëf van het tuinlandschap ertussen. De woningen zijn opgebouwd als een terras-landschap, met op elke verdieping ruime balkons en op het maaiveld tuinen. Ze hebben deels verdiepte garages en de woonverdieping erboven is met een buitentrapp te bereiken.

Landschap

Tuinarchitect J.J. Haspels uit Bussum maakte een ontwerp waarbij de bestaande bomenranden en het reliëf werden gehandhaafd. Het resultaat is een geheel ander tuinkarakter dan bijvoorbeeld het parkachtige Teesinkbos. Haspels versterkte het reliëf met een gelaagde opzet van de beplantingsvakken: onderbeplanting, afgewisseld met grote bomen, heesters, sierboompjes en bulten van heidenplanten. De beplantingslijsten zijn bewaard gebleven in het archief van de universiteit in Wageningen (zie kader op de volgende pagina). Haspels greep met het sortiment terug op de geschiedenis van deze plek als landgoed en, nog langer geleden, woeste heide. Hij combineerde kenmerkende heidebegroeiing (dennen, dopheide, rimpelroos, bremachtige soorten en jeneverbes) met meer exotische soorten die kenmerkend zijn voor landgoederen (monumentale bomen, rododendron, laurierkers en rozen). Van belang tenslotte is het gegeven dat de privéterrassen en tuinen overvloeien in de collectieve tuin. Er zijn geen hekken of schuttingen.

Situatietekening van Uytenbosch, 1972. Bron: Archief Eemland.

Doorsnede van de split-levelwoningen en de collectieve tuin in het midden, 1972. Bron: Archief Eemland.

Sortiment Uytenbosch

Een greep uit de beplantingslijsten:

- Bomen: beuk, Japanse notenboom, amberboom, rode paardenkastanje, moerasedijk, grove den, zilverspar, zwarte den, veldesdoorn, gewone robinia, herfstpaardenkastanje, winterbloeiende sierkers, valse christusdoorn, lijsterbes, wilde lijsterbes, krentenboompje, Amerikaans krentenboompje, ruwe berk en meidoorn
- Heide: boomheide, rotsheide, winterheide, zomerheide, struikheide en dopheide
- Struiken: pruikenboom, venijnboom, parelstruik, laurierkers, rododendron, mahoniestruik, Japanse roos, rimpelroos, zuurbes, Chinese jeneverbes, sneeuwbes, bottelroos, ganzerik, kamperfoelie, kransspirea, klimhortensia, druifkruid, borstelrobinia, spierstruik, hazelaar, dwergmispel en kruipmispel
- Onderbegroeiing: kruipwilg, stekelnootje, hertshooi, klimop, gele helmbloem, elfenbloem, Perzische klimop, gele dovenetel en kleine maagdenpalm

Beplantingsplan van J.J. Haspels voor Uytenbosch, 1976. Bron: TUiN-collectie Universiteit Wageningen.

De centrale tuin in het midden van de buurt.

De noordwestrand van het oude landgoed.

Eenvoudig wegprofiel met rododendrons aan weerszijden.

Hoogteverspringingen in de architectuur.

Overgang van rijbaan naar eigen inrit.

Synthese van bebouwing en landschap. Foto's van SteenhuisMeurs.

Ontwerpers

Architect: Nico Zantinge

Landschap: Beplantingsdienst gemeente Enschede

Periode

1963-1968

Familie

4. Het woonlandschap als besloten, collectieve tuin

Hoofdstructuur

Teesinkbos ligt op een voormalig landgoed, ingebed tussen oude bomenranden uit de tuinaanleg van het landgoed. De wijk bestaat uit 69 (patio)woningen, die geschakeld in een aaneengesloten landschap liggen.⁵² De hoofdweg slingert vrij door dit landschap, met aan weerszijden een collectieve en beplante buitenruimte.

Stedenbouw en bebouwing

Er zijn drie delen te onderscheiden. Langs de noordrand liggen twee ketens van patiowoningen aan weerszijden van de weg, bereikbaar via individuele opritten over het gazon. Langs de westrand zijn er eengezinswoningen,

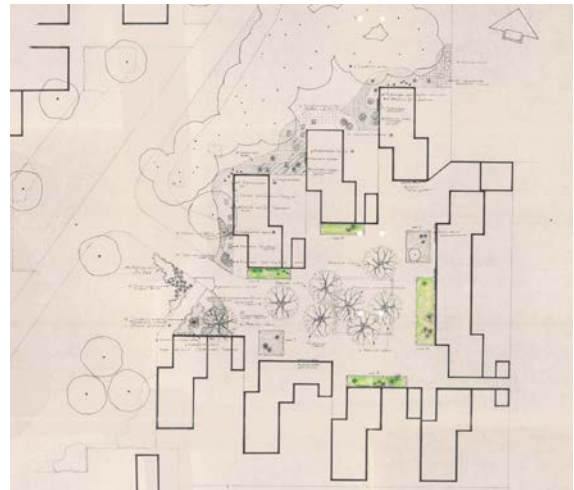
met een verspringende rooilijn, bereikbaar via een betegeld wandelpad en met collectief ontsloten garageboxen achter de woonhuizen. En aan de oostzijde zijn er drie hofjes, bestaand uit patiowoningen die zijn geschakeld rondom een beklinterd woonerf met rechtehoekige, verdiepte vlakken. De bebouwing heeft een sterke architectonische samenhang, door de geometrische opbouw van volumes, de bandramen met donkere kozijnen, het contrast tussen gesloten gevels en raamvlakken en het gele metselwerk.

Landschap

In het groenplan zijn zoveel mogelijk bestaande bomen en bosclusters van het oude landgoed opgenomen. Het landschap daartussen is vormgegeven als een aaneengesloten park, met gazons, bosranden, solitaire (monumentale) bomen en heestergroepen die de overgang tussen collectief en privaat begeleiden. Nergens grenzen achtertuinen direct aan het parklandschap, ze zijn ingebed in de bosranden rondom en op het terrein. De drie hofjes hebben een meer stenige en orthogonale inrichting, met halfhoge muurtjes, bomen en rechthoekige borders.

Overzichtskartaal, ca. 1965. Bron: Stadsarchief Enschede.

Beplantingsplan van het tweede hof, 1971. Bron: Stadsarchief Enschede.

Gevelaanzichten van de patiowoningen type 2, Nico Zantinge, ca. 1964. Bron: Stadsarchief Enschede.

⁵² Van Damme en Visser, 2020.

Aaneengesloten landschap: gazons met bomen en heestergroepen op de overgang privé-collectief.

Patiowoningen in het noordelijke deel.

Woonerven in de hofjes.

Patiowoningen aan de noordrand.

Opritten van de patiowoningen.

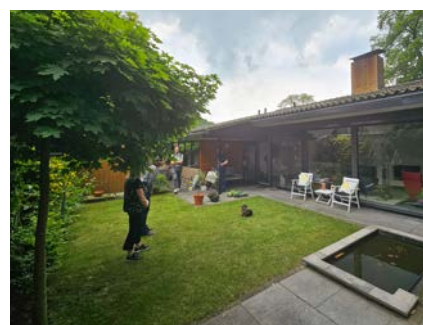
Eengezinswoningen aan woonpaden.

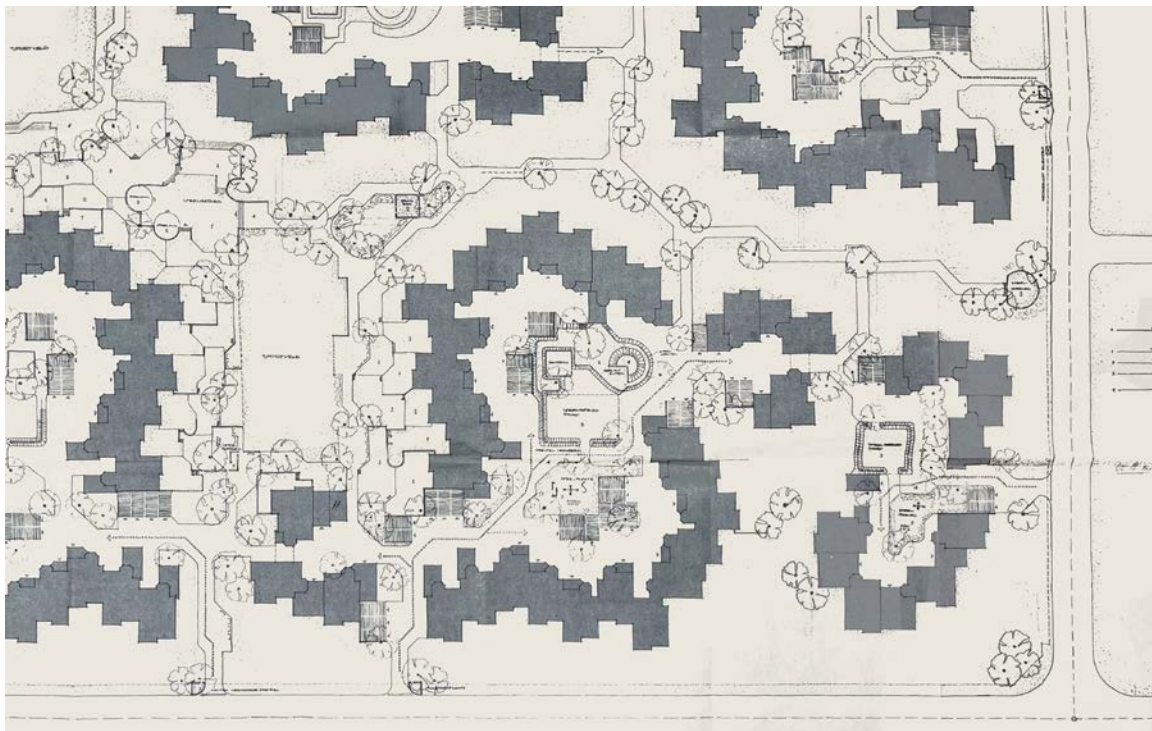
Inrichting van de hofjes.

*Verdiept vlak met muurtjes in een van de hofjes.
Foto's van SteenhuisMeurs.*

*Tuin van een van de patiowoningen.
Foto van Marcel Ijsselstijn.*

Basisschets voor het groenplan, Bureau voor Architectuur - Stedenbouw Benno Stegeman, 1971. Bron: TUiN-collectie Universiteit Wageningen.

Ontwerpers

Architectuur, stedenbouw: Benno Stegeman
Landschap: Benno Stegeman en de firma Graphorn

Periode

1972-1974

Familie

4. Het woonlandschap als besloten, collectieve tuin

Hoofdstructuur

In de Krekenbuurt zijn 154 woningen geclusterd in zeven ensembles rondom woonerven. Tussen de clusters door spoelt een aaneengesloten, collectief parklandschap. De woonerven zijn alleen bereikbaar vanaf de wegen aan de buitenzijde van het plangebied. Er zijn geen doorgaande routes voor auto's, wel voor voetgangers en fietsers. Vanuit de wijk fiets je gemakkelijk via de 'groene vinger' van de Aa-landen naar het recreatiegebied ten noorden van Zwolle (zie par. 1.4). Op deze verbindingen na heeft de wijk een naar binnen gekeerd karakter.

Stedenbouw en bebouwing

De geschakelde bouwvolumes bepalen de vorm en schaal van de buitenruimte. De bebouwing wordt

gekenmerkt door een sterke architectonische samenhang. Aan de stenige hoven liggen de voorgevels, meer gesloten van karakter en met de hoogteaccenten en witte koepeltjes als beeldbepalende elementen. Aan de achterzijde hebben de gevels een meer horizontale ordening en een open karakter. Brede puien bieden uitzicht op het collectieve parklandschap.

Landschap

Van belang is het verschil tussen de stenige woonerven en de doorlopende parkzone achter de huizen. De besloten woonerven hebben een uniforme bestrating van gevel tot gevel. Forse hagen, orthogonale borders en muurtjes van betonpalen omkaderen meer besloten plekken voor ontmoeting en spelende kinderen. Achter de huizen heeft de buitenruimte een meer landschapspelijk karakter, met gazons, boomgroepen, solitaire bomen en clusters van heesters en onderbegroeiing. Speelplekken voor kinderen van verschillende leeftijden liggen vrij in de groene ruimte. Er zijn geen schuttingen. De tuinen zijn mee-ontworpen met het groenplan voor de collectieve ruimte. Vóór de oplevering werden de tuinen bemest en met gras ingezaaid, en de nieuwe bewoners konden een keuze maken uit een lijst van bomen en heesters.⁵³

⁵³ Redengevende omschrijving Krekenbuurt, gemeente Zwolle, 2016.

Entree van de wijk. Hagen langs de buitenrand.

Aaneengesloten parkzone tussen de ensembles.

Speel- en ontmoetingsplek in een van de hofjes.

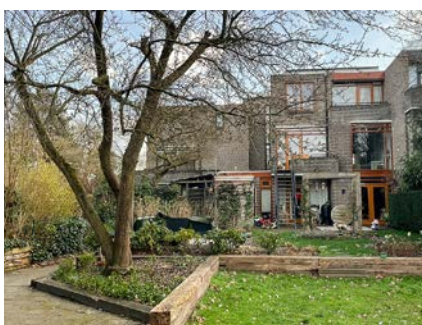
Aaneengesloten parkzone tussen de ensembles.

Parkeren ingebed met hagen.

Speelplek in de parkzone.

Overgang privé en openbaar zonder schuttingen.

Speelplek in de parkzone.

Beplanting tussen de huizen. Foto's van SteenhuisMeurs.

Literatuur

- Bakker, R., 'Stadsuitbreiding Zevenkamp', in: David Louwerse, Johan Meeus en Frans van Rooden (red.), *Groen in Rotterdam. Heden, verleden en toekomst van het landschap in de stad*, 1985, pp. 12-15.
- Barzilay, M., R. Ferwerda en A. Blom, *Predicaat experimentele woningbouw 1968-1980*, Amersfoort: RCE, 2018.
- Berg, B. van den, 'Biografie van Almere Haven. De ruimtelijke visies van Almere Haven uit het verleden als inspiratiebron voor de toekomst' [scriptie], Amsterdam: VU Amsterdam, 2009.
- Boer, N. de en D. Lambert, *Woonwijken. Nederlandse stedenbouw 1945-1985*, Rotterdam: Uitgeverij 010, 1987.
- Boer, W.C.J., 'Twee buurtjes in Leusden' [manuscript], Wageningen University & Research: TUiN-collectie, projectnummer 40.277, z.j.
- Boer, W.C.J. 'Toelichting op de groenvoorziening van Plan Rozendaal/Leusden' [manuscript], Wageningen University & Research: TUiN-collectie, projectnummer 40.277, 1978.
- Boersma, T. en G. ter Haar (red.) *Het nieuwe stadspark. Opvallende vormen en pakkende scenario's*. Rotterdam: Nederlands Architectuurinstituut, 1991
- Bijhouwer, J.T.P., 'Recreatieplan Vecht-Zwartwater', Collectie Overijssel, toegang 0702, inv. nr. 5217, z.j.
- Bureau Voorlichting Apeldoorn, *Mensen in Maten*, Apeldoorn, 1972.
- Claringbould, M., H. Toes, S. van Schijndel en J. Olgers (red.), *50 jaar tlu landschapsarchitecten*, Utrecht, 2015.
- Damme, M. van en V. Visser (Het Oversticht), 'Teesinkbos, Enschede. Cultuurhistorische waardestelling' [rapport], 2020.
- Dooren, N. van en R. van Leeuwen (red.), *Alle Hosper, landschapsarchitect 1943-1997*, Rotterdam: 010 Uitgeverij, 2003.
- Eerenbeemt, A. van 'De cultuurhistorie als inspiratiebron voor verdere ontwikkeling van stad en dorp: voorbeelden uit het zandgebied van Brabant', *Woonomgeving en nederzetting deel 4*, Wageningen: vakgroep tuin- en landschapsarchitectuur, 1986.
- Es, E. van en P. Opmeer, 'Cultuurhistorische analyse De Maten, Apeldoorn' [rapport], 2013.
- Fuchs, W.M. 'Apeldoorn ontvangt plantsoenhoofden', *Groen* 1978, nr. 11, pp. 429-432.
- Hellemond, I. van, *De paradijsmethode. Opvattingen over de modernisering van het landschap in de Nederlandse landschapsarchitectuur (1960-1980)*. 2016.
- Hellemond, I. van, 'Natuur in de buurt: ontwerpen voor een meer natuurlijke woonomgeving in de jaren zeventig', in: M. Provoost en O. Vaessen (red.), *Een onvoltooid project. Over stadsgroen uit de jaren 70*, Rotterdam: International New Town Institute, 2025, pp. 15-36.
- Jong, F. de, *Stedenbouw in Nederland: 50 jaar Bond van Nederlandse Stedenbouwkundigen*. Zutphen: De Walburg Pers, 1985.
- Kruidenier, M., *Architect Jan Sterenberg en het wonen in de jaren '70. Groeikernen en woonmilieus*. Rotterdam: nai010 uitgevers, 2021.
- Lensvelt, N. 'Bemind maar onbekend: Landschapsarchitectuur in de periode 1965-1990', *Bulletin KNOB*, 122 (2023) 4, pp. 26-34.
- Maas, F.M., 'Ontwerp en beheer van stedelijk groenvoorziening', *Groen*, 1980, nr. 12, pp. 541-547.
- Meeren, J.W. van der, 'Molenwijk staat op 'groen'!' *Groen*, 1976, nr. 10, pp. 326-331.
- Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, 'Nota inzake de Ruimtelijke Ordening in Nederland', Den Haag, 1960.
- Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, 'Tweede Nota inzake de Ruimtelijke Ordening', Den Haag, 1966.
- Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening, Deel 1: Oriënteringsnota, Den Haag, 1973.
- Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Derde Nota over de Ruimtelijke Ordening, deel 2: Verstedelijkingsnota, Den Haag, 1977.
- Nawijn, K.E., H.J. Laumanns en A.J. Verbeek, *Methode tot karakterisering van de verschillende situeringen van woongebieden in Almere-Haven*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Projectburo Almere, 1974.
- Oldenburger-Ebbers, C. S., A.M. Backer en E. Blok, *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur* [vier delen]. Rotterdam: De Hef, 1995-2000.

- Pols, L. en B. Strootman, *De landschapsstad. Het landschap als basis voor ruimtelijke kwaliteit in woongebieden*. Uitgeverij Thoth en Nirov, 1998.
- Provoost, M. en O. Vaessen, *Een onvoltooid project. Over stadsgroen uit de jaren 70*. Rotterdam: International New Town Institute, 2024.
- Projektburo Almere, 'Ontwerp Almere Haven', *Flevobericht* nr. 92, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, 1974.
- Roy, L. le, *Natuur uitschakelen, natuur inschakelen*, Deventer, 1973.
- Steenhuis stedenbouw/landschap en Urban Fabric, 'Deining in Delft. Contouren van het architectuur- en stedenbouw-onderwijs 1900-1970' [rapport], 2009a.
- Steenhuis stedenbouw/landschap en Urban Fabric, 'Houten-Noord. Cultuurhistorische quickscan' [rapport], 2009b.
- Steenhuis, M. (red.), *Bureau B+B. Stedebouw en landschapsarchitectuur*. Rotterdam: NAi Uitgevers, 2010.
- Steenhuis, M. (red.), *De nieuwe grachtengordel. De realisatie van het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam*. Bussum: Thoth, 2017.
- Steenhuis, M. en F. Hooimeijer (red.), *Maakbaar landschap: Nederlandse landschapsarchitectuur 1945-1970*. Rotterdam: Naio10 Uitgevers, 2009.
- Steenhuis, M., *Jan Kalff. Landschapsarchitect in de naoorlogse stedenbouw*. Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk, 2004.
- Steenhuis, M., *Pieter Buys: tuin- en landschapsarchitect. Maken en laten*. Rotterdam: Naio10 Uitgevers, 2008.
- Steenhuis, M., *Stedenbouw in het landschap: Pieter Verhagen (1882-1950)*. Rotterdam: Naio10 Uitgevers, 2007.
- SteenhuisMeurs, 'Beijum Groningen, cultuurhistorische quickscan' [rapport], 2019.
- Tummers, L.J.M. & J.M. Tummers-Zuurmond. *Het land in de stad. De stedebouw van de grote agglomeratie*. Bussum, 1997.
- Ubink, M. en T. van der Steeg, *Bloemkoolwijken: analyse en perspectief*. Amsterdam: SUN, 2011.
- Verkuylen, J.W., 'Stadsrand en stadsrandzone', lezing gehouden op de vakbeurs 'Tuin en Park', *Groen* 1976, nr. 12, pp. 410-417.
- Vreeze, N. de, *Woningbouw, inspiratie & ambities. Kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland*. Almere: Nationale Woningraad, 1993.

Geraadpleegde archieven

Archief Amsterdam
 Archief Eemland
 Archief Gooi en Vechtstreek
 Brabants Historisch Informatie Centrum
 CODA Apeldoorn
 Collectie Overijssel
 Groninger Archieven
 Het Nieuwe Instituut, Rotterdam
 Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
 Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
 Stadsarchief Enschede
 Wageningen University and Research (TUiN-collectie)

Interviews

Henk Barkhof, 16 januari 2026 te Apeldoorn
 Rien van den Berg, 16 mei 2025 te Utrecht
 Yttje Feddes, 28 oktober 2025 (digitaal)
 Ad ten Ham, 19 januari 2026 te Zoetermeer
 Rob van Leeuwen, 16 mei 2025 te Utrecht
 Hanneke Toes, 16 mei 2025 te Utrecht
 Jhon van Veelen, 7 november 2025 (digitaal)

In de Post 65-periode was de realisatie van uitbreidingswijken een van de grote ruimtelijke opgaven van Nederland. Kenmerkend is het landschappelijke karakter van de wijken. Het zijn 'woonlandschappen': ruim aangelegd, met veel ruimte voor groene en blauwe structuren en zorgvuldig ontworpen overgangen. In dit onderzoek zijn de landschappelijke en stedenbouwkundige kenmerken van deze wijken belicht. Daarnaast worden er, geordend in een aantal 'families', exemplarische wijken besproken.